

**Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων**

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές»**

**Πολιτικό Σύστημα, Κομματικός Μετασχηματισμός,
Τάσεις Επανεκλογής και Ανανέωσης Βουλευτών την
περίοδο 2009 έως 2023**

Όλγα Θ. Βλάχου

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2023

**University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political Studies and International Relations**

**Master Program in
“Governance and Public Policies”**

**Political System, Party Transformation, Renewal and
Permanency of the Greek Members of Parliament
from 2009 to 2023**

Olga T. Vlahou

Corinth, September 2023

Στα παιδιά μας...

Ευχαριστίες

Μέσα από την καρδιά μου θέλω να ευχαριστήσω την Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Βουλευτών για τα στοιχεία που μου παρείχε σχετικά με τις πολιτικές μεταβολές και τις συνθέσεις της Βουλής. Οφείλω τις θερμότερες ευχαριστίες στον Δρ. Χρήστο Τσίμπο, Προϊστάμενο του Τμήματος Επιμόρφωσης και Μετεκπαίδευσης της Βουλής των Ελλήνων, για τις συμβουλές του και τον γόνιμο διάλογο που είχαμε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας. Θα ήθελα ακόμα να ευχαριστήσω όλα τα πολιτικά πρόσωπα που είχα την τιμή να διδάξω στη Βουλή των Ελλήνων, καθώς η καθεμία και ο καθένας ξεχωριστά, μέσω των συζητήσεών μας, συνέβαλαν καθοριστικά στο να αγαπήσω την τέχνη της πολιτικής.

Παράλληλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Επιβλέποντά μου, Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Μάνο Παπάζογλου, για την καθοδήγηση κατά το διάστημα συγγραφής της μεταπτυχιακής εργασίας καθώς και για τις εύστοχες παρατηρήσεις του στα προσχέδια της μελέτης αυτής.

Μα πάνω από όλα, θέλω να ευχαριστήσω τον Τάκη Διαμαντόπουλο και τα παιδιά μας, Κορίνα και Θωμά, για την έμπρακτη υποστήριξη, την αγάπη τους και τις ευτυχίες που μοιραζόμαστε.

Πολιτικό Σύστημα, Κομματικός Μετασχηματισμός, Τάσεις Επανεκλογής και Ανανέωσης Βουλευτών την περίοδο 2009 έως 2023

Σημαντικοί Όροι: [Κομματικό σύστημα, πολιτικό σύστημα, βουλευτικές εκλογές, εκλογική συμπεριφορά, δικομματισμός, πολυσυλλεκτικά κόμματα, διαιρετικές τομές, κατακερματισμός του πολιτικού συστήματος, Κοινοβούλιο, βουλευτές/-τριες, ανανέωση πολιτικού προσωπικού]

Περίληψη

Τομή στο κομματικό σύστημα αποτελεί το 2012 καθώς συντελέστηκε η ανατροπή του μεταπολιτευτικού δικομματισμού. Η Αριστερά με αιχμή τον ΣΥΡΙΖΑ αναγορεύεται σε κυρίαρχο πόλο του πολιτικού συστήματος ενώ ο συντηρητικός πόλος αναδύθηκε διασπασμένος σε δύο ιδεολογικά ρεύματα, την κεντροδεξιά και την άκρα δεξιά. Με αφετηρία το 2019 και την επιστροφή της συντηρητικής παράταξης στη διακυβέρνηση της χώρας έκλεισε η δεκαετία της κρίσης και άρχισε να ισχύει ο ασθενής δικομματισμός στο ελληνικό πολιτικό σύστημα. Μετά τη διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2023 ο ασύμμετρος δικομματισμός εμφανίζεται και εδραιώνεται, με τον πόλο της εξουσίας να αποτελείται από την κεντροδεξιά παράταξη και τον πόλο της αντιπολίτευσης να εμφανίζεται εντελώς κατακερματισμένος ανάμεσα σε κόμματα της κεντροαριστεράς, στην ακροδεξιά και την ακροαριστερά. Στην παρούσα μεταπτυχιακή εργασία μέσω της ανάλυσης των εκλογικών αποτελεσμάτων διερευνάται ο μετασχηματισμός του κομματικού συστήματος και η μετατόπιση του άξονα προς το κέντρο, αφήνοντας χώρο σε εξτρεμιστικές κομματικές εκφράσεις να τοποθετηθούν στα άκρα του πολιτικού φάσματος. Κατά δεύτερο λόγο, εξετάζονται τα μοτίβα ανανέωσης και επανεκλογής των βουλευτών/-τριών της περιόδου από το 2009 έως το 2023. Μέσω της χαρτογράφησης της κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης πολιτικού προσωπικού και κομμάτων αποδεικνύεται ότι αναδύεται μια νέα γενιά πολιτικών προσώπων με επαγγελματισμό και ικανότητες επιρροής, τάση που κορυφώθηκε την τριετία 2012 – 2015 και συνέχισε να ισχύει σε μικρότερο βαθμό την περίοδο 2019 – 2023. Η μελέτη ολοκληρώνεται με μια απόπειρα ένταξης της ελληνικής περίπτωσης στη θεωρητική συζήτηση για την πολυσυλλεκτικότητα των σύγχρονων πολιτικών κομμάτων.

Political System, Party Transformation, Renewal and Permanency of the Greek Members of Parliament from 2009 to 2023

Keywords: [Party system, political system, parliamentary elections, electoral behaviour, two-party system, catch-all party, cleavages, fragmentation of the party system, Parliament, Greek MPs, renewal of MPs]

Abstract

A turning point in the Greek party system was the year 2012, when the two-party system that had remained stable since the 1974 transition from the Colonels' Regime, collapsed. The Left, and in specific, the Coalition of the Radical Left (SYRIZA) became the dominant pole of the political system, while the conservative pole became fragmented into two distinct ideological directions, the centre-right and the far-right. With starting point the year 2019 and the return of the conservative party into power, a stunted two-party system started prevailing in the country's political system. Following the parliamentary elections of 2023, a fragmented two-party system emerged in the political system, with one dominant pole being the centre-right party and a fragmented Opposition pole with many alternatives among the centre-left, far-right and far-left parties. By analysing the election results of the period 2009 – 2023, this Masters dissertation examines the transformation of the Greek party system as well as the parties' shift towards the centre of the political spectrum, thus leaving space to the radical right parties to position themselves on the axis. Second, the dissertation focuses on patterns of renewal and continuity in the Greek Parliament. The data includes information about MPs from the parliamentary elections in 2009 through to 2023. I argue that the renewal of political generations is more evident during times of crises. This classification will yield two distinct types of political generations which developed in consecutive order, namely the MPs who took up their seats in the Greek Parliament for the first time in 2012 to 2015, and the ones who entered Parliament in 2019 through to 2023. The dissertation concludes with a discussion of the contemporary Greek parties' catch-all character.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη της συγγραφέως και ο επιβλέπων, οι εξεταστές καθηγητές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Η δηλούσα

Όλγα Θ. Βλάχου

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.1. Αριθμός και ποσοστό εδρών (αθροιστικά για ΠΑΣΟΚ και ΝΔ), 1981 – 2009	24
Πίνακας 2.1. Εκλογές 2015-B με αποτύπωση του παράγοντα <i>Λοιποί</i> και του ποσοστού αποχής	37
Πίνακας 2.2. Εκλογές 2019 με αποτύπωση του παράγοντα <i>Λοιποί</i> και του ποσοστού αποχής	39
Πίνακας 3.1. Σύνοψη και ποσοστό πρωτο-/νεοεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΔ΄ ΚΠ	47
Πίνακας 3.2. Εκλογικά αποτελέσματα πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης	52
Πίνακας 3.3. Εκλογικά αποτελέσματα μετά την κρίση	57

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.1. Αποτελέσματα Εκλογών 1977	22
Διάγραμμα 1.2. Αποτελέσματα Εκλογών 1981	22
Διάγραμμα 1.3.: Αθροιστικά ποσοστά εκλογών περιόδου 1977- 2009 για το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ	24
Διάγραμμα 1.4. Αποτελέσματα Εκλογών 2009	27
Διάγραμμα 2.1. Αποτελέσματα Εκλογών 2012 - Α	30
Διάγραμμα 2.2. Αποτελέσματα Εκλογών 2012 - Β	31

Διάγραμμα 2.3. Αποτελέσματα Εκλογών 2015 – Α	35
Διάγραμμα 2.4. Αποτελέσματα Εκλογών 2015 – Β	36
Διάγραμμα 2.5 Αποτελέσματα Εκλογών 2019	38
Διάγραμμα 2.6. Αποτελέσματα Εκλογών 2023-Α	41
Διάγραμμα 2.7. Αποτελέσματα Εκλογών 2023-Β	41
Διάγραμμα 3.1. Ποσοστό πρωτο- /επανεκλεγέντων κατά τη ΙΔ΄ Περίοδο	46
Διάγραμμα 3.2. Ποσοστό πρωτοεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΔ΄ Περίοδο	46

Διάγραμμα 3.3. Ποσοστό πρωτοεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΓ΄ Περίοδο	47
Διάγραμμα 3.4. Ποσοστό πρωτοεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΕ΄ Περίοδο	49
Διάγραμμα 3.5. Ποσοστό πρωτο-/επανεκλεγέντων κατά τη ΙΣΤ΄ Περίοδο:	50
Διάγραμμα 3.6. Αριθμός πρωτο-/νεοεκλεγέντων και επανεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΖ΄ Περίοδο	51
Διάγραμμα 3.7. Αριθμός πρωτο-/νεοεκλεγέντων και επανεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΗ΄ Περίοδο	53
Διάγραμμα 3.8. Μεταβολές στη σύνθεση των Κ.Ο. ανά Κ.Π., 1989-2019	54

Διάγραμμα 3.9. Αριθμός πρωτο- /νεοεκλεγέντων και επανεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΘ΄ Περίοδο	55
Διάγραμμα 3.10. Αριθμός βουλευτών/-τριών ανά κοινοβουλευτική θητεία, Κ΄ Κ.Π.	56
Διάγραμμα 3.11. Αριθμός πρωτο- /νεοεκλεγέντων και επανεκλεγέντων ανά κόμμα κατά την Κ΄ Περίοδο	57

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ

ΑΝΕΛ Ανεξάρτητοι Έλληνες

ΔΗΑΝΑ Δημοκρατική Ανανέωση

ΔΗΚΚΙ Δημοκρατικό Κοινωνικό Κίνημα

ΔΗΜΑΡ Δημοκρατική Αριστερά

ΔΗΣΥ Δημοκρατική Συμπράταξη (ΠΑΣΟΚ. - ΔΗΜΑΡ)

ΕΔΗΚ Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου

ΚΙΝΑΛ Κίνημα Αλλαγής

ΚΚΕ Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

Κ.Ο. Κοινοβουλευτική Ομάδα

Κ.Π. Κοινοβουλευτική Περίοδος

ΚτΒ Κανονισμός της Βουλής

ΛΑΟΣ Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός

ΜΕΡΑ25 Μέτωπο Ευρωπαϊκής Ρεαλιστικής Ανυπακοής

ΝΔ Νέα Δημοκρατία

ΠΑΣΟΚ Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα

ΣΥΡΙΖΑ Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς

ΧΑ Λαϊκός Σύνδεσμος Χρυσή Αυγή

Πίνακας περιεχομένων

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΚΟΜΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ: ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ ΕΩΣ ΤΟ 2009.....	15
1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	15
1.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ	17
1.3. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΔΟΜΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	18
1.4. ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1977 – 2009	20
2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΚΟΜΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ: ΤΑ ΕΚΛΟΓΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 2009 – 2023	28
2.1. ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	28
2.2. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΠΛΗΣ ΕΚΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΟΥ 2012	29
2.3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΠΛΗΣ ΕΚΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΟΥ 2015	34
2.4. ΟΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2019	38
2.5. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΠΛΗΣ ΕΚΛΟΓΙΚΗΣ ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΟΥ 2023	40
3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ. ΕΠΑΝΕΚΚΛΟΓΗ ΚΑΙ ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΒΟΥΛΕΥΤΩΝ/-ΤΡΙΩΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2009 – 2023	45
4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	59
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	62
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	66

1. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Κομματικό σύστημα στην ελληνική πολιτική σκηνή: από τη Μεταπολίτευση έως το 2009

1.1.Εισαγωγή

«Μάθημα πολιτικής ανοικτό για όλους» έγινε η κρίση, που κοντεύει πια να κλείσει δεκαπενταετία στην Ελλάδα, υποστηρίζει ο Γάλλος φιλόσοφος Alain Badiou (2018, σ. 23). Η χωροχρονική διάσταση της πολιτικής κρίσης ανανοηματοδοτεί την έννοια της «πραγματικής» δημοκρατίας, του λεγόμενου δημοκρατικού κράτους και της θεσμικής οργάνωσής του που συνιστούν σαφώς το απροϋπόθετο της πολιτικής ζωής μας.

Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί πως σε μια χώρα όπως η Ελλάδα, η πολιτική ιστορία του τόπου διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση της εκλογικής συμπεριφοράς των πολιτών του. Όταν εξετάζεται η εκλογική παράδοση της χώρας, αυτή συνδέεται με αντιθετικά δίπολα, κυρίαρχα από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα: η διαιρετική τομή «εθνικό – αντιεθνικό» αποκρυσταλλώνεται πλήρως με τον Εθνικό Διχασμό, «νικητές» και «ηττημένοι» του Εμφυλίου Πολέμου, ο αγώνας μεταξύ «Αριστεράς και Δεξιάς» για το κράτος – έθνος μετεμφυλιακά. Πάνω στις οπτικές αυτές διαμορφώθηκε η εκλογική συμπεριφορά του ελληνικού λαού στα τελευταία σαράντα και πλέον χρόνια πυκνού πολιτικού χρόνου. Από την άλλη πλευρά, οι μετασχηματισμοί των πολιτικών κομμάτων, κυρίως μέσω διεργασιών στο εσωτερικό τους και ανακατάταξης των πολιτικών στελεχών τους, οδήγησαν στην υπέρβαση των απόλυτων διαιρέσεων, οι οποίες έχουν πλέον μορφοποιηθεί σε ένα νέο πεδίο αξόνων. (Τσίμπος, 2021).

Η επιστημονική νομιμοποίηση της εκλογικής συμπεριφοράς εκκινεί με την ανάλυση των κανόνων που ρυθμίζουν τη σχέση αντιπροσώπευσης στα σύγχρονα Κοινοβούλια. Η αντιπροσώπευση έχει κοινωνική και πολιτική διάσταση, διττότητα που είναι συνυφασμένη με το σύστημα θεσμών, χωρίς το οποίο δεν θα μπορούσε να υπάρξει η πολιτική ενότητα του κοινωνικού. Οι κοινωνικές μεταβολές και το πρότυπο ανάπτυξης που εγκαθιδρύθηκε τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα στις δυτικές χώρες της Ευρώπης δημιούργησαν τις προϋποθέσεις των κρίσεων. Κρίση εκπροσώπησης που σε ένα πρώτο επίπεδο μπορεί να αντιμετωπιστεί με αναδιατάξεις

των κομμάτων ή αναπροσαρμογή του πολιτικού προγράμματός τους. Δύσκολη στην επίλυσή της ωστόσο διότι αφορά στον σκληρό πυρήνα της πολιτικής, στις ίδιες τις σχέσεις εξουσίας. Εδώ μπορούμε να θέσουμε μια σειρά ερωτημάτων που προκύπτουν από τα ίδια τα γεγονότα των τελευταίων ετών: γιατί υπάρχει μια διαρκώς αυξανόμενη δυσαρέσκεια των πολιτών έναντι του πολιτικού συστήματος; Γιατί η εκάστοτε κυβέρνηση προκύπτει έπειτα από την κατάρρευση της προηγούμενης και όχι ως θετική επιλογή; Οφείλονται αυτές οι διαπιστώσεις στην ποιότητα του νέου πολιτικού προσωπικού, το οποίο απαλλαγμένο από τις ιδεολογικές εξαρτήσεις των κομμάτων, βρίσκεται ανάμεσα στον τεχνοκράτη και τον επαγγελματία πολιτικό και ενδιαφέρεται πρωτίστως να αποκτήσει πολιτική υπόσταση για να επιβιώσει στο πλαίσιο του πολιτικού αγώνα; Εν ολίγοις, με τι όρους μπορούμε να κατανοήσουμε την αντιπροσώπευση και την ποιότητα της δημοκρατίας; (Δεδουσόπουλος, 2016, σσ. 298 – 300).

Θα προσπαθήσω να σκιαγραφήσω την κατεύθυνση για να αναζητήσουμε κάποιες απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα, τα οποία μπορούμε να συνοψίσουμε ως εξής: Πώς μετασχηματίζεται το πολιτικό σύστημα σε περιόδους κρίσης; Πώς οι μετασχηματισμοί αυτοί επιφέρουν αλλαγές στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος; Και εντέλει πώς μεταλλάσσεται η σχέση πολιτών – πολιτικής – πολιτικών υπό το πρίσμα αυτών των μετασχηματισμών;

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, για να διερευνήσουμε ουσιαστικά τις δημοκρατικές λειτουργίες του ελληνικού πολιτικού συστήματος και σε συνάρτηση με τις κομματικές κουλτούρες και τα θεσμικά πλαίσια, απαιτείται να λάβουμε υπόψη μας την πολλαπλότητα των θεωρητικών προσεγγίσεων που εξετάζουν το φαινόμενο της δημοκρατικής αντιπροσώπευσης σε μακροεπίπεδο, με τη μελέτη της αλληλεπίδρασης κυβερνήσεων, πολιτικών κομμάτων και εκλογών, και σε μικροεπίπεδο, δηλαδή τα ίδια τα πολιτικά πρόσωπα, τους βουλευτές/-τριες, και τις διαδικασίες εκλογής τους. Οι προκαταρκτικές αυτές παρατηρήσεις μας οδηγούν στην εξέταση της έννοιας του «εκλογικού συστήματος». Αν προσπαθήσουμε να ορίσουμε την έννοια των εκλογών, χωρίς να μπορούμε να αποφύγουμε τους κατά προσέγγιση όρους, θα λέγαμε ότι οι εκλογές είναι το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της σύγχρονης δημοκρατίας. Οι εκλογές εξασφαλίζουν έναν ανταγωνιστικό τρόπο ανάδειξης προσώπων στα αξιώματα της πολιτικής ζωής της κάθε χώρας, ενώ συγχρόνως αποτελούν μηχανισμό λογοδοσίας των κυβερνώντων (Hague and Harrop, 2011, σ. 323). Για να αποφύγουμε όμως την κανονιστική διάσταση του όρου,

μπορούμε να ορίσουμε το εκλογικό σύστημα ως τον τρόπο και τις προϋποθέσεις μετατροπής των ψήφων σε κοινοβουλευτικούς αντιπροσώπους ή όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο M. Hastings (1986, αναφέρεται στον Διαμαντόπουλο, 2001, σ. 19) «τα εκλογικά συστήματα αναφέρονται στη μαγική στιγμή του μετασχηματισμού των ψήφων σε έδρες, όπου η επιλογή του εκλογέα μεταμορφώνεται σε εκλεγμένο αντιπρόσωπο, όπως το φτηνό μολύβι σε χρυσάφι». Στην πραγματικότητα, το εκλογικό σύστημα απέχοντας πολύ από το να αποτελεί μια μέθοδο και ένα σύνολο τεχνικών όρων για την παθητική μετατροπή των ψήφων σε έδρες, συνιστά ενεργητικό παράγοντα διαμόρφωσης της λαϊκής βούλησης, υπό την έννοια ότι το εκλογικό σώμα επηρεάζεται από τις εκλογές για τη διαμόρφωση των επιλογών του (Διαμαντόπουλος, 2001, σ. 30). Εν είδει κατόπτρου (ηγεμόνος)¹, σε αυτή την εργασία θα μας απασχολήσει εξίσου ο ρόλος των εκλεγμένων αντιπροσώπων, των βουλευτών/-τριών στις εκλογικές περιφέρειες που φέρουν διττή την υπόσταση της σχέσης αντιπροσώπευσης: ενεργητικά, ως συνεισφορά στην κοινωνία και παθητικά, ως αποτύπωση πολιτικών συσχετισμών και διαμόρφωσης του κομματικού συστήματος στην Ελλάδα.

1.2.Ερευνητικά ερωτήματα και στόχοι

Ορίσαμε προηγουμένως την πιο παραδοσιακή πτυχή των πολιτικών λειτουργιών, τις εκλογές ως την επίσημη διαδικασία έκφρασης και καταγραφής της βούλησης των ψηφοφόρων, με συγκεκριμένο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο και μεταξύ προκαθορισμένων διαθέσιμων επιλογών σε σχέση με το ανά περίοδο διακύβευμα, που διενεργείται σε τακτές χρονικές περιόδους. Μελετώντας την πολιτική αντιπροσώπευση και τη συνεπαγόμενη σύνθεση του πολιτικού προσωπικού στο πλαίσιο του δημοκρατικού αντιπροσωπευτικού θεσμού του Κοινοβουλίου στην περίπτωση της Ελλάδας κατά την διακριτή χρονική περίοδο 2009 – 2023, η ανά χείρας μελέτη θα επιχειρήσει να απαντήσει στο εξής βασικό ερευνητικό ερώτημα: Πώς επηρεάστηκε η δημοκρατική αντιπροσώπευση από τις απαρχές της οικονομικής

---

¹ Τα *Κάτοπτρα Ηγεμόνος* αποτελούν ένα από τα υψηλότερα επιτεύγματα της πολιτικής ρητορικής των Βυζαντινών. Οι πολιτικοί στοχαστές της εποχής αναζητούν τις αρετές του ιδανικού ηγεμόνος (βλ. ιδανικού βασιλέως καθότι υποστηρικτές της μοναρχίας) και από την αναζήτηση αυτή δημιουργήθηκε ένα καινούργιο γραμματειακό είδος, το *Κάτοπτρον Ηγεμόνος*, το οποίο αποτελεί τη σημαντικότερη συμβολή των Βυζαντινών στοχαστών στην ιστορία των πολιτικών ιδεών.

και πολιτικής κρίσης έως τις εκλογές του 2023; Πιο αναλυτικά, το ενδιαφέρον εστιάζεται κυρίως στις τάσεις επανεκλογής και ανανέωσης των βουλευτών/-τριών στις εκλογικές περιφέρειες της Ελλάδας καθώς και στη μελέτη της πορείας του πολιτικού προσωπικού των κομμάτων.

Σκοπός της έρευνας είναι η χαρτογράφηση της κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης πολιτικών κομμάτων και βουλευτών/-τριών μέσω ποσοτικής διερεύνησης της ανανέωσης/επανατοποθέτησης του πολιτικού προσωπικού με στόχο την ανάδειξη των μεταβολών στη δημοκρατική αντιπροσώπευση στο σύνολο του κοινοβουλευτικού σώματος. Κατά δεύτερο λόγο, για μια πιο πλήρη κατόπτευση του ερωτήματος της έρευνας –δηλαδή της κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης της περιόδου των πολλαπλών κρίσεων της τελευταίας δεκαετίας– θα εξεταστεί μέσω της βιβλιογραφίας, το πολιτικό πλαίσιο που ανά εποχή καθόρισε την φυσιογνωμία των κομμάτων και επηρέασε την εκλογική τους δύναμη. Ο διάλογος θα ολοκληρωθεί με μια απόπειρα ένταξης της ελληνικής περίπτωσης στη θεωρητική συζήτηση για τον μετασχηματισμό των πολιτικών κομμάτων.

1.3.Μεθοδολογική προσέγγιση και δομή εργασίας

Στόχος της μελέτης είναι να εξετάσει, να μετρήσει και να αναλύσει την κοινοβουλευτική αντιπροσώπευση κομμάτων και βουλευτών στην Ελλάδα την περίοδο 2009 – 2023 από τη σκοπιά του προαναφερόμενου θεωρητικού πλαισίου. Για τον εντοπισμό και την αξιολόγηση των σχετικών παραγόντων, η μελέτη υιοθετεί τόσο ποιοτικές όσο και ποσοτικές μεθόδους συλλέγοντας και αναλύοντας πρωτογενή και δευτερογενή στοιχεία. Τα πρωτογενή περιλαμβάνουν τα εκλογικά αποτελέσματα, τις συνθέσεις της Βουλής των Ελλήνων από τη ΙΓ΄ έως και την Κ΄ Κοινοβουλευτική Περίοδο και το μητρώο πολιτικών μεταβολών βουλευτών/-τριών της ΙΓ΄, ΙΕ΄, ΙΖ΄, ΙΣΤ΄ και ΙΗ΄ Περιόδου. Τα δευτερογενή στοιχεία αφορούν σε κανονισμούς σχετικούς με την κυβερνητική λειτουργία, άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και σε βιβλία που προσεγγίζουν το θέμα. Στο πλαίσιο της ανάλυσης χρησιμοποιήθηκαν δύο δείκτες με στόχο να έχουμε μια πιο σύνθετη εικόνα των εκλογικών αποτελεσμάτων. Ο πρώτος είναι ο Δείκτης Μεταβολής (Δ.Μ.), που απεικονίζει τις μεταβολές στη δύναμη των κομμάτων και των βουλευτών/-τριών σε σχέση με την προηγούμενη εκλογική διαμάχη. Για τις αλλαγές στη δυναμική των κομμάτων ο δείκτης έχει ως εξής:

% κόμματος στη συγκεκριμένη εκλογή

100 - 100²

% κόμματος στην προηγούμενη εκλογή

Ένας ακόμα δείκτης που καταδεικνύει την κυκλοφορία των κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων, καθώς και τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος είναι το ποσοστό των για πρώτη φορά εκλεγμένων βουλευτών/-τριών ανά κοινοβουλευτική περίοδο καθώς αποτυπώνει την ανανέωση του πολιτικού συστήματος.

Η ανάλυσή μας αρχίζει με μια ιστορική αναδρομή στο ελληνικό πολιτικό σύστημα κατά τα τελευταία σαράντα χρόνια, μετά την πτώση της δικτατορίας, με την εγκαθίδρυση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, όταν αναδύθηκαν πολιτικές δυνάμεις που ανανέωσαν την πολιτική σκηνή της περιόδου και της προσέδωσαν μια σχετική σταθερότητα. Το δεύτερο κεφάλαιο λειτουργεί ως ο συνδετικός κρίκος ανάμεσα στη θεωρητική αναζήτηση που «προηγήθηκε» και την έρευνα πεδίου που «έπεται» και εστιάζει στα εκλογικά αποτελέσματα από το 2009 έως το 2023. Με βάση τα ευρήματα (μεγάλες διακυμάνσεις στην εκλογική επιρροή, κατανομή κομματικών εδρών και εμφάνιση πολλών νέων κομμάτων) θα επαληθεύσουμε τη συμβιωτική σχέση πολιτικής, πολιτικών προσώπων και κοινωνίας και θα αποδείξουμε ότι το πολιτικό σύστημα στην Ελλάδα είναι δυναμικό και αλλάζει μορφή αναλόγως των εκάστοτε κοινωνικοπολιτικών συνιστωσών. Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται το σύνολο των μεταβολών των βουλευτών/-τριών (επανεκλογή, προσχώρηση σε διαφορετικές κοινοβουλευτικές ομάδες, ποσοστό νεοεισερχόμενων στο Κοινοβούλιο) την εξεταζόμενη περίοδο και αναλύεται ο ανά περίοδο αναδυόμενος συσχετισμός δυνάμεων στο πολιτικό σύστημα. Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο συνοψίζει τα συμπεράσματα της μελέτης.

² Για το Δείκτη Μεταβολής (Δ.Μ.), βλ. Νικολακόπουλος Η., (1988), *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1967. Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, σ. 53. Προστέθηκε η αφαίρεση του 100 για να ερμηνεύονται ευκολότερα οι μεταβολές.

1.4.Εκλογικά χαρακτηριστικά της περιόδου 1977 – 2009

Η πτώση της δικτατορίας το 1974 εκλαμβάνεται ως σημείο καμπής στη σύγχρονη ελληνική πολιτική ιστορία, ορόσημο που σηματοδοτεί ρήξη με το παρελθόν. Ο όρος «Μεταπολίτευση» επιλέχθηκε για να οριοθετήσει τη μετάβαση από τη δικτατορία στην συγκρότηση της δημοκρατίας πέραν όμως της πολιτειακής αλλαγής, η Μεταπολίτευση υπήρξε –κι εδώ θα εφαρμοστεί η έννοια του «πεδίου» του Bourdieu όπου η μελέτη του κομματικού φαινομένου γίνεται αντιληπτή ως ένα σύνολο σχετικά αυτόνομων μικρόκοσμων, καθένας από τους οποίους έχει τη δική του ιστορία, κανόνες και σχέσεις εξουσίας– ταυτόχρονα ιστορική περίοδος, μεταβατική διαδικασία, μιας διεργασία που δύναται να οριστεί ανάλογα με τις προσδοκίες και τις επιλογές διαφορετικών πολιτικών προσώπων. Ως αμφίσημη έννοια απαιτείται η κατάτμησή της σε επιμέρους περιόδους προκειμένου να διαφανεί η σχέση της δημοκρατίας με το κομματικό σύστημα της εποχής (Λυριντζής, 2007, σσ. 45-47). Ο Βερναρδάκης προτείνει τους όρους «Πρώιμη» (1974-1981), «Ενδιάμεση» (1981-1996) και «Υστερη» (1996-2010) Μεταπολίτευση τους οποίους θα υιοθετήσουμε στην παρούσα μελέτη. Ο Νικολακόπουλος χρησιμοποιεί το θεωρητικό υπόδειγμα των Lipset και Rokan (1967), το οποίο αναλύει τα σύγχρονα κομματικά συστήματα με βάση την αλληλεπίδραση των επονομαζόμενων κοινωνικών διαιρετικών τομών (social cleavages) που προκαλούνται από δυο βασικές διαδικασίες αλλαγής των κοινωνιών, οι οποίες είναι η εθνική και η ταξική συγκρότηση τους κατά σειρά εμφάνισης στον ιστορικό χρόνο. Συγκεκριμένα σημειώνει ότι «από την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974 διαπιστώνεται μια σταθερή απομάκρυνση από τις κληρονομηθείσες διαιρετικές τομές του παρελθόντος και μια σταδιακή επανευθυγράμμιση της εκλογικής επιρροής των πολιτικών κομμάτων με θέματα του παρόντος» (Νικολακόπουλος, 2005, σ. 260). Οι συγκριτικές μελέτες της εποχής μας αποδεικνύουν ότι στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1980, η ιδεολογική τοποθέτηση τόσο των εκλογέων όσο και των κομμάτων στο δίπολο «Αριστερά – Δεξιά» αποτελούσε το βασικό κλειδί για την ερμηνεία των εκλογικών ευρημάτων (Λυριντζής, 2007, σσ. 47-49).

Οι πιο κρίσιμες εκλογές κατά την μεταπολιτευτική περίοδο ήταν εκείνες του 1981, με τις οποίες εγκαινιάστηκε μια μακρά περίοδος δικομματισμού στη χώρα. Η εμφάνιση του δικομματισμού οφείλεται στο γεγονός ότι δύο είναι τα κόμματα που εναλλάσσονται στο πολιτικό σκηνικό, δύο είναι στην ουσία τα πολιτικά

προγράμματα, οι ιδεολογίες και οι σχέσεις αντιπροσώπευσης που συντελέστηκαν μεταπολεμικά. Η πρώτη αφορά στον συντηρητικό χώρο της δεξιάς – κεντροδεξιάς και η άλλη στον χώρο της σοσιαλιστικής – δημοκρατικής παράταξης. Ο δικομματισμός που προέκυψε 1981, χαρακτηρίζεται ως «πολωμένος δικομματισμός» και δύναται να διαιρεθεί σε δύο διαφορετικής ιδεολογίας προγράμματα διακυβέρνησης. Βρισκόμαστε στην εποχή που ο Κωνσταντίνος Καραμανλής δημιούργησε ουσιαστικά το δικομματικό σύστημα αποτελούμενο από ένα κόμμα του κεντροδεξιού χώρου (τη ΝΔ) και ένα κόμμα της κεντροαριστεράς (προερχόμενο από την ΕΔΗΚ και ορισμένους βουλευτές/-τριες του ΠΑΣΟΚ), αποκλείοντας τα άκρα. Στην εδραίωση του δικομματικού μοντέλου συνέβαλε καθοριστικά το ΠΑΣΟΚ αφού καθ' όλη τη διάρκεια της διακυβέρνησής του παρέμεινε απρόθυμο για μόνιμη εφαρμογή αναλογικού εκλογικού νόμου³ (Παππάς, 2017). Ο λαϊκισμός που χρησιμοποιήθηκε από το ΠΑΣΟΚ και έπειτα από τη ΝΔ δημιούργησε κλίμα πολιτικής πόλωσης για τη συγκρότηση εκλογικών πλειοψηφιών. Το ΠΑΣΟΚ υπό την ηγεσία του Α. Παπανδρέου εγκαινίασε το άνοιγμα της πολιτικής του προς τις λαϊκές μάζες, ενσωματώνοντας στο πρόγραμμά του εθνικιστική ρητορική, διάθεση αποσύνδεσης από την ευρωπαϊκή προοπτική της Ελλάδας και την υπόσχεση για σοσιαλιστικό μετασχηματισμό των μη προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων (Τάσσης, 2017). Στα πρώτα διαπλαστικά για τη δημοκρατία χρόνια της Μεταπολίτευσης και συγκεκριμένα στις εκλογές του 1977, προέκυψε ένα ασύμμετρο κομματικό σύστημα, με την παρουσία ενός κυρίαρχου κόμματος και το μοίρασμα των εδρών της αντιπολίτευσης σε πολλά μικρότερα κόμματα (Παπάζογλου, 2023), όπως βλέπουμε στο Διάγραμμα 1.1. που ακολουθεί:

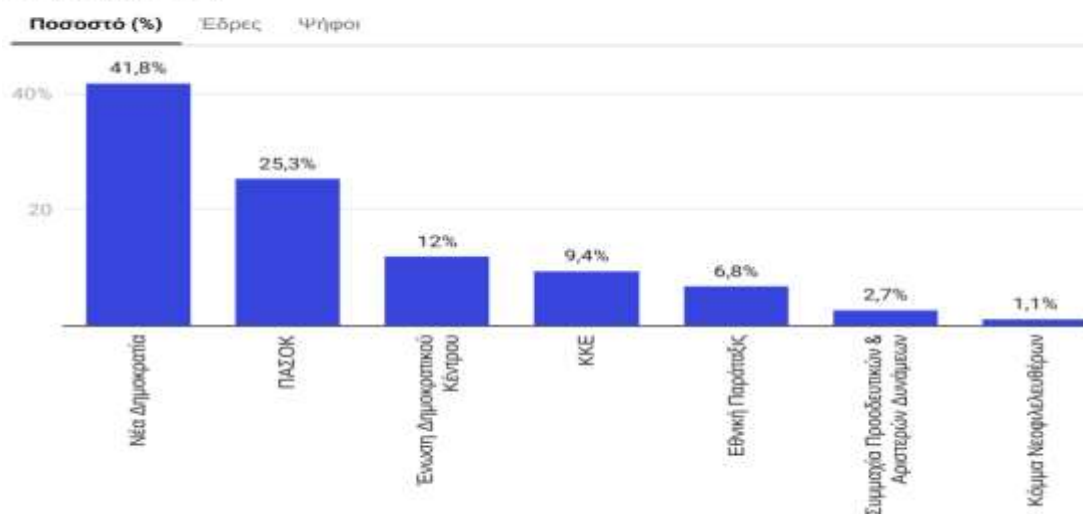
---

³ Η δικομματική ισορροπία ενός πολιτικού συστήματος είναι πιθανόν να διαταραχθεί από την αλλαγή του εκλογικού νόμου και την καθιέρωση της αρχής της αναλογικότητας. Ωστόσο, αλλαγή της εκλογικής νομολογίας είναι δύσκολο να συμβεί σε περιβάλλον εδραιωμένου δικομματισμού, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν και τα δύο κυρίαρχα κόμματα έχουν περίπου ίσες πιθανότητες να αναλάβουν τη διακυβέρνηση. Η συνθήκη όμως αυτή δεν ισχύει σε δύο περιπτώσεις: (α) όταν το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης βλέπει την πιθανότητα εκλογικής νίκης του να μειώνεται κάτω από το 50%, οπότε έχει σοβαρό λόγο για να ζητήσει την αλλαγή του εκλογικού νόμου· (β) όταν εμφανίζεται στο πολιτικό σκηνικό ένα τρίτο κόμμα το οποίο έχει την ικανότητα να κλονίσει το υφιστάμενο δικομματικό σύστημα, εις βάρος των δύο προηγούμενων κυρίαρχων κομμάτων (Παππάς, 2017, σ. 97).

Διάγραμμα 1.1. Αποτελέσματα Εκλογών 1977

Αποτελέσματα Εκλογών 1977

20 Νοεμβρίου 1977

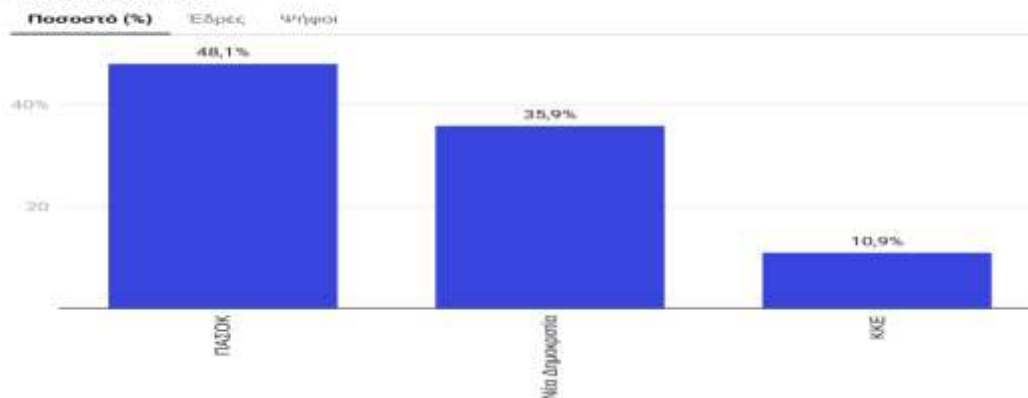
Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

Με βάση τα αποτελέσματα του 1977 υπάρχει ένα μεγάλο μέγεθος κόμμα, η ΝΔ, που έχει τη δυνατότητα σχηματισμού αυτοδύναμης κυβέρνησης με ποσοστό 41,8% και το υπόλοιπο 58,2% εμφανίζεται πολυδιασπασμένο σε έξι μικρότερου μεγέθους κόμματα. Στην αμέσως επόμενη εκλογική αναμέτρηση του 1981, θα εμφανιστεί ο κραταιός δικομματισμός με το ΠΑΣΟΚ να κυριαρχεί με 48,1%, τη ΝΔ να ακολουθεί δυναμικά με 35,9% και το ΚΚΕ με 10,9%. Η απεικόνιση των αποτελεσμάτων:

Διάγραμμα 1.2. Αποτελέσματα Εκλογών 1981

Αποτελέσματα Εκλογών 1981

18 Οκτωβρίου 1981

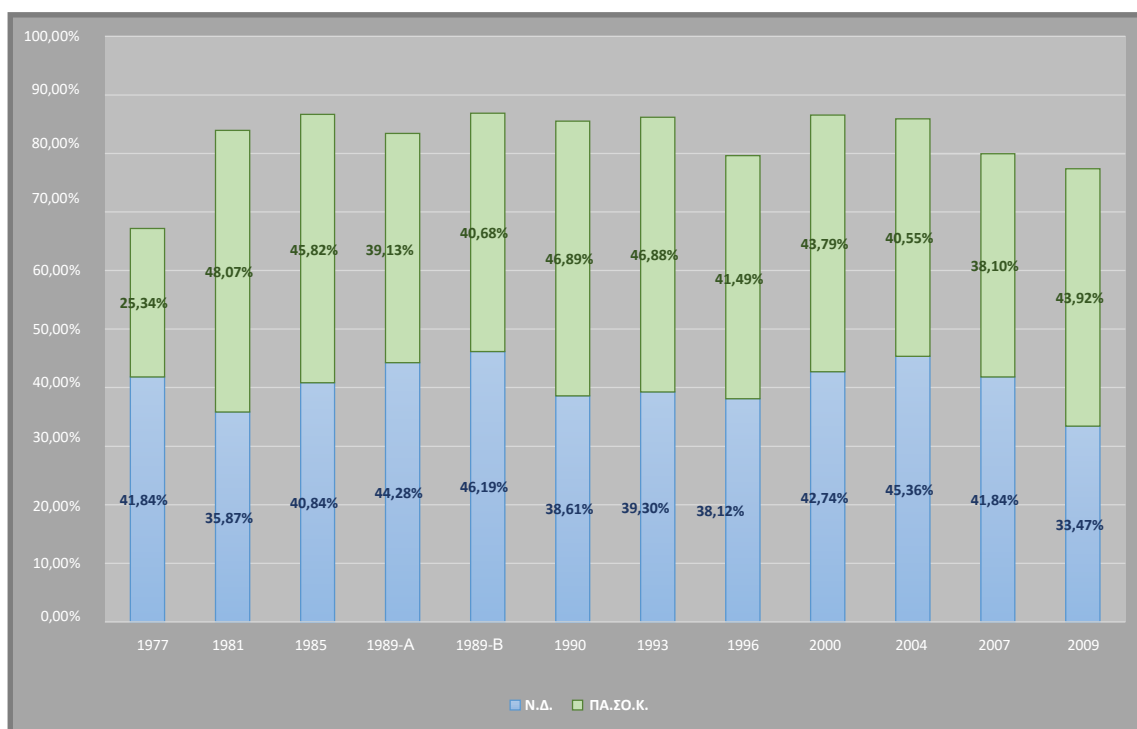

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

Ο κραταιός δικομματισμός ίσχυσε μέχρι το 1996 όταν εμφανίστηκε το μοντέλο του «συγκλίνοντος δικομματισμού» στο κομματικό σύστημα, με τα δύο κυρίαρχα κόμματα να παρουσιάζουν σημεία ταύτισης στον τρόπο διακυβέρνησης. Το ΠΑΣΟΚ τροποποίησε την ιδεολογική του τοποθέτηση από τον ριζοσπαστισμό προς μια πιο μετριοπαθή ρητορική σε μια προσπάθεια διεύρυνσης της εκλογικής του βάσης. Πρόκειται για στρατηγική έναντι της διαφαινόμενης ανόδου της συντηρητικής παράταξης και είχε στόχο να κερδίσει ψηφοφόρους από τον «μεσαίο» χώρο. Άλλο χαρακτηριστικό της εποχής του κραταιού δικομματισμού είναι ότι όσα νέα κόμματα (Πολιτική Άνοιξη, ΔΗΚΚΙ, ΔΗΑΝΑ) προσπάθησαν να σταθούν αυτόνομα ανάμεσα στους τότε κυρίαρχους κομματικούς σχηματισμούς εξαφανίστηκαν γρήγορα από τον πολιτικό χάρτη. Θεωρήθηκαν «μη σημαντικά κόμματα» αφού αν και συμμετείχαν σε εκλογές, απέτυχαν να εκλέξουν βουλευτές και πέρασαν στη λήθη, καθώς στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, η αποτυχία κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης συνάδει πρακτικά με πολιτικό θάνατο (Pappas, 1999, σσ. 169-207, Featherstone, 2005).

Από πλευράς εκλογικής γεωγραφίας, το ΠΑΣΟΚ επικράτησε σε όλη την Ελλάδα, με εξαίρεση ορισμένους νομούς στην Πελοπόννησο (Λακωνία, Μεσσηνία, Αργολίδα) και στη Μακεδονία (Καστοριά, Φλώρινα, Κιλκίς). Υψηλά ποσοστά κατέγραψε επίσης στην Κρήτη, στη Δυτική Ελλάδα και στις λαϊκές συνοικίες της Αττικής (Β΄ Πειραιά 51,1%). Η ΝΔ, αντιθέτως, συρρίκνωσε τα ποσοστά της στις μεγάλες πόλεις, ειδικότερα σε κάποιες περιοχές της Αττικής και της Θεσσαλονίκης (Β΄ Αθηνών 26,3%, Β΄ Πειραιά 23,0%), όπου εκτός από το ΠΑΣΟΚ ισχυρή επιρροή εμφάνισε και το ΚΚΕ (Β΄ Αθηνών 18,0%, Β΄ Πειραιά 21,2%). (Τσίμπος, 2021). Από τις εκλογές του 1981 και μέχρι τις εκλογές του 2012, το άθροισμα της δύναμης του δικομματισμού ΠΑΣΟΚ – ΝΔ θα διατηρείται σε ποσοστά που αγγίζουν ή και ξεπερνούν το 80% των ψήφων, και με την εξαίρεση του 1989–1990 με τη διακυβέρνηση της χώρας από συνασπισμούς κομμάτων, μόνο τα δύο αυτά κόμματα θα εναλλάσσονται στη διακυβέρνηση της χώρας (βλ. Διάγραμμα 1.3.) (Παππάς, 2017).

Διάγραμμα 1.3.: Αθροιστικά ποσοστά εκλογών περιόδου 1977-2009 για το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών (ιδία επεξεργασία)

Όπως βλέπουμε στον Πίνακα 1.1. όπου σημειώνεται ο αριθμός και τα ποσοστά εδρών των δύο μεγάλων κομμάτων, η μεγάλη ευστάθεια του δικομματικού μοντέλου οφείλεται στην κομματική ταύτιση εκλογέων και κομμάτων (ΝΔ ή ΠΑΣΟΚ), η οποία δεν αμφισβητείται σε κανένα βαθμό από τα κόμματα της Αριστεράς.

Πίνακας 1.1. Αριθμός και ποσοστό εδρών (αθροιστικά για ΠΑΣΟΚ και ΝΔ), 1981 – 2009

	1981	1985	1989-A	1989-B	1990	1993	1996	2000	2004	2007	2009
% ΕΠΙ ΣΥΝΟΛΟΥ	83,9	86,6	83,4	86,0	85,5	86,1	79,6	86,5	85,9	80,0	77,4
ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΔΡΩΝ	287	287	270	276	273	281	270	283	282	254	251

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών (προσωπικοί υπολογισμοί)

Η ευθεία αντιπαράθεση ανάμεσα στα δύο κυρίαρχα κόμματα οδήγησε το ελληνικό πολιτικό σύστημα σε περιόδους έντονης πόλωσης. Και εδώ καταγράφεται το ελληνικό παράδοξο της σταθερής σε γενικές γραμμές μορφής των κομμάτων και της δημοκρατικής αντιπροσώπευσης, παρά την ύπαρξη της πόλωσης⁴. Συγχρόνως, μεγάλο ποσοστό των εκλογέων ταυτίζονται με το ένα ή το άλλο κόμμα, ανεξαρτήτως του κομματικού προγράμματος ή των πολιτικών που ακολουθούνται. Η κομματική ταύτιση θεωρείται απόρροια των διαιρετικών τομών που προκάλεσαν τα πολιτικά γεγονότα του παρελθόντος (Νικολακόπουλος, 2007, σσ. 69-91). Ο δικομματισμός δεν μπορεί να αποδοθεί μονομερώς στα αντιθετικά δίπολα που διατρέχουν την ελληνική πολιτική ιστορία, συνδιαμορφώθηκε εξαιτίας πολλών παραγόντων, όπως για παράδειγμα η περιορισμένη εκδήλωση δυσαρέσκειας έναντι στη διακυβέρνηση των δύο κομμάτων από την πλευρά του εκλογικού σώματος. Στη βάση αυτή καλλιεργήθηκαν οι πελατειακές σχέσεις πατρωνίας, δόθηκαν προνόμια σε ομάδες και περιοχές και επικράτησε ο ανορθολογισμός στον πολιτικό λόγο, με στόχο την καθιέρωση και την επέκταση του κομματικού ελέγχου πάνω στο εκλογικό σώμα, επιτυγχάνοντας παραδόξως μια κάποιου είδους σταθερότητα σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο (Παπάζογλου, 2012, σ. 265).

Για το κοινοβουλευτικό προσωπικό της Ελλάδας από την άλλη πλευρά, δύο είναι οι εκλογές που μεταπολιτευτικά θα αποτελέσουν τομή για την ανανέωσή του: το 1981 και το 1989. Το 1981 επειδή πραγματοποιήθηκε η πρώτη αλλαγή κόμματος στην εξουσία, εκλέχθηκαν 123 νέοι βουλευτές/-τριες. Το 1989 επειδή σημειώθηκε διακομματική ανανέωση των πολιτικών αντιπροσώπων. Είναι η χρονιά που η επαναφορά του σταυρού προτίμησης θα επιτρέψει στους ψηφοφόρους να «διώξουν» τη φθαρμένη, παλαιά φρουρά πολιτικών για να αναδειχθεί η νέα γενιά πολιτικών στελεχών· από τους 300 βουλευτές/-τριες της κοινοβουλευτικής σύνθεσης του 1989, οι 139 θα εκλεγούν για πρώτη φορά και σε μεγάλο βαθμό θα κυριαρχήσουν στη μετέπειτα πολιτική ζωή της χώρας (στατιστικά στοιχεία από τον ιστότοπο της Βουλής των Ελλήνων).

Το 1996 αποτελεί έτος-καμπή και για έναν ακόμα λόγο: άλλαξε ριζικά η μορφή του κραταιού δικομματισμού. Παρατηρείται βαθμιαία αλλαγή του έντονου διαχωρισμού μεταξύ «Δεξιάς και Αριστεράς» σε νέο πεδίο αξόνων, όπως η

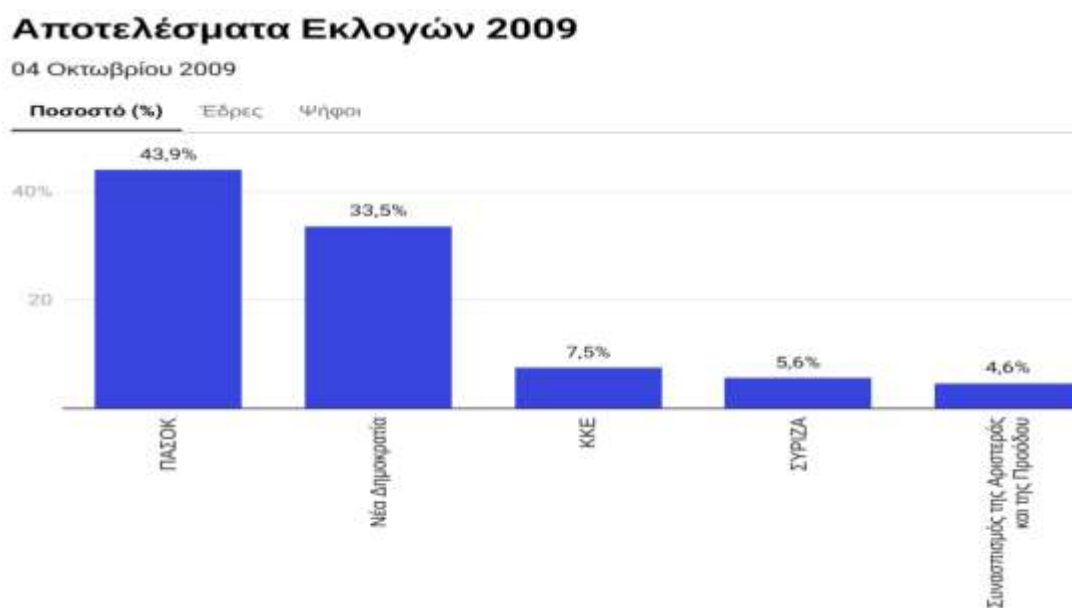
---

⁴ Οι Sani και Sartori (1983 αναφέρονται στον Παππά, 2017, σ. 79), υποστηρίζουν ότι «[η] ομαλή λειτουργία της δημοκρατίας και η [πολιτική] πόλωση βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση αντιστρόφως ανάλογη», διαπίστωση που κατά παράξενο τρόπο δεν ισχύει στην Ελλάδα και ετούτο διότι αναπτύχθηκε δικομματικό σύστημα που εγγυάται τη σταθερότητα μέσω της πόλωσης.

«Συντήρηση – Πρόοδος» και ο «Εκσυγχρονισμός – Αντι-εκσυγχρονισμός». Το πολιτικό σύστημα μοιάζει να αμφισβητεί και να αναθεωρεί τους παλαιούς διαχωριστικούς άξονες και να μετακινείται προς μια νέα αντίληψη της πολιτικής, προς μια νέα αναδυόμενη Weltanschauung που πλέον εδράζεται σε πολιτισμική σύγκρουση, ήτοι στη σύγκρουση της «Κουλτούρας των μεταρρυθμίσεων» ενάντια στην «Παρωχημένη Κουλτούρα». Όσον αφορά στην ερμηνεία της εκλογικής συμπεριφοράς, η πολιτισμική τομή δεν μπορεί να αντικαταστήσει πλήρως τη διαίρεση «Αριστεράς – Δεξιάς», όπου η ιδεολογική τοποθέτηση της κάθε παράταξης εμφανίζεται συνθετική σε κάθε κόμμα και αντιθετική ως προς την απέναντι παράταξη. Αντί της αναμενόμενης εδραίωσης των πολιτισμικού τύπου διαιρέσεων σημειώθηκε μια σταδιακή επιστροφή στους άξονες του παρελθόντος. Οι εκλογές του 2007 ειδικότερα αποτυπώνουν μέσω των αποτελεσμάτων την κρίση του δικομματισμού: από τον «συγκλίνοντα δικομματισμό», στρεφόμαστε προς τον «δικομματισμό των αποστοιχίσεων» (bipartisanship dealignment). Παρατηρείται δηλαδή, ότι ενώ η τοποθέτηση της ΝΔ είναι συσχετισμένη με κεντροδεξιές και δεξιές θέσεις, η αντίστοιχη του ΠΑΣΟΚ βρίσκεται σε κομματική «αποστοίχιση» τόσο από κεντροαριστερές όσο και από αριστερές θέσεις, ρευστότητα που εκφράζει το έλλειμμα του πολιτικού προγράμματος (κυρίως οικονομικές προγραμματικές επιλογές) του ΠΑΣΟΚ. Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο είναι που ο ΣΥΡΙΖΑ θα βρει κενό πεδίο ανάπτυξης πολιτικής και όπως είναι γνωστό, στην πολιτική ζωή δεν μπορεί να υπάρξει το κενό· έτσι ο ΣΥΡΙΖΑ θα αξιοποιήσει την ευκαιρία να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο στη διαμόρφωση του νέου πολιτικού σκηνικού (Πιερίδης, 2019).

Αν επικεντρωθούμε στα αποτελέσματα της εκλογικής αναμέτρησης του 2009, θα διαπιστώσουμε τη σημαντική συρρίκνωση του δικομματισμού ανάμεσα σε ΝΔ και ΠΑΣΟΚ. Παρόλο που το ΠΑΣΟΚ κερδίζει τις εκλογές με αυτοδυναμία, η ΝΔ χάνει σημαντικό ποσοστό. Η Βουλή συνεχίζει να είναι πεντακομματική, όπως και στην προηγούμενη εκλογική αναμέτρηση, ενώ νέα κόμματα, όπως ο ΛΑΟΣ σημειώνουν αύξηση των ποσοστών τους, γεγονός που προδιαγράφει την εμφάνιση του πολυκομματισμού στα αμέσως επόμενα χρόνια. Στο Διάγραμμα 1.4. δίνονται τα αποτελέσματα των εκλογών του 2009, της ύστερης μεταπολιτευτικής εκλογικής διαμάχης στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 1.4. Αποτελέσματα Εκλογών 2009

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

Οι εκλογές του 2009 ανέδειξαν πρώτο κόμμα το ΠΑΣΟΚ με ποσοστό 43,9% και 160 έδρες, δεύτερη η ΝΔ με ποσοστό 33,5% και 91 έδρες, τρίτο το ΚΚΕ με ποσοστό 7,5% και 21 έδρες, τέταρτο τον ΛΑΟΣ με ποσοστό 5,6% και 15 έδρες και πέμπτο τον Συνασπισμό με ποσοστό 4,6% και 13 έδρες. Οι συνθήκες υπό τις οποίες διεξήχθη η προεκλογική καμπάνια λόγω της διεθνούς πίεσης για τις εξελίξεις στην οικονομία μείωσαν σημαντικά τη συμμετοχή των πολιτών στην εκλογική διαδικασία, ενώ αυξημένος ήταν ο αριθμός των άκυρων και των λευκών σε όλη την επικράτεια (Τσίμπος, 2021, Σύνθεση Βουλευτών ΙΓ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου, Βουλή των Ελλήνων, 2009).

Γίνεται αντιληπτό ότι στη χώρα αρχίζει μια περίοδος κρίσης αντιπροσώπευσης, της οποίας διακριτικά σημάδια είναι η αποστασιοποίηση των πολιτών από την πολιτική. Ίσως φταίνε τα κόμματα που είναι «χωρίς πολιτική» και δεν πείθουν τους πολίτες οι οποίοι μένουν σε απόσταση από τις κυβερνητικές διεργασίες. Ίσως φταίνε οι κυβερνήσεις που έφεραν την πολιτική της αποπολιτικοποίησης. Αποπολιτικοποίηση σε επίπεδο κομμάτων, ιδεολογιών και πολιτικών πρωταγωνιστών, όπως θα διαπιστώσουμε στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

2. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Κομματικό σύστημα και κρίση: Τα εκλογικά αποτελέσματα 2009 – 2023

2.1. Το πολιτικό σύστημα στην περίοδο της οικονομικής κρίσης

Στο προηγούμενο κεφάλαιο ακολουθήσαμε την πορεία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στην Ελλάδα από τον κραταιό δικομματισμό της πρώιμης μεταπολιτευτικής περιόδου μέχρι τον δικομματισμό των αποστοιχίσεων της ύστερης μεταπολιτευτικής περιόδου. Τόσο το πολυκομματικό σύστημα διακυβέρνησης (2012 έως 2023) όσο και οι κομματικοί συσχετισμοί που μετασχηματίζονται διαρκώς, οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στις ραγδαίες πολιτικοοικονομικές μεταβολές. Η δημοσιονομική κρίση που σάρωσε τις Η.Π.Α. το 2008 επεκτάθηκε στα κράτη της Ευρώπης, φτάνοντας και στην Ελλάδα. Μπροστά στη δυσχερή κατάσταση της ελληνικής οικονομίας εξαιτίας της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, ο τότε πρωθυπουργός, Κώστας Καραμανλής, επέλεξε την προσφυγή στις κάλπες για να εξασφαλίσει ισχυρή λαϊκή εντολή, έτσι ώστε με τον σχηματισμό της νέας κυβέρνησης να προχωρήσει στις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις. Σοβούσης της οικονομικής κρίσης του 2008 το ΠΑΣΟΚ ανέλαβε την εξουσία στις 4 Οκτωβρίου 2009. Τον ίδιο μήνα, το Υπουργείο Οικονομικών ανακοίνωσε έλλειμμα σημαντικά υψηλότερο από αυτό που είχε δημοσιοποιήσει η προηγούμενη κυβέρνηση (Pappas and Aslanidis, 2015). Υψηλά ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και συσσώρευση χρεών, τα οποία είχαν σχηματιστεί ήδη από τη δεκαετία του '80, πυροδότησαν αλυσιδωτές υποβαθμίσεις της ελληνικής οικονομίας από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης, με τους ξένους ηγέτες να πιέζουν την ελληνική κυβέρνηση για άμεση λήψη μέτρων λιτότητας. (Λιαργκόβας, 2020, σσ. 19-27). Η αδυναμία δανεισμού από τις αγορές και το διογκούμενο δημόσιο χρέος οδήγησαν στην υπογραφή του πρώτου μνημονίου με την Τρόικα (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και Ευρωπαϊκή Επιτροπή) και την κύρωσή του με διαδικασίες κατεπείγοντος από το ελληνικό Κοινοβούλιο.

Η διεθνοποίηση της ελληνικής οικονομικής πολιτικής, τα σκληρά μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης και οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις κλυδώνισαν το πολιτικό σύστημα και συνάντησαν κοινωνικές αντιδράσεις. Το κίνημα των *Αγανακτισμένων*, που ήταν η μεταφορά στην ελληνική πραγματικότητα του

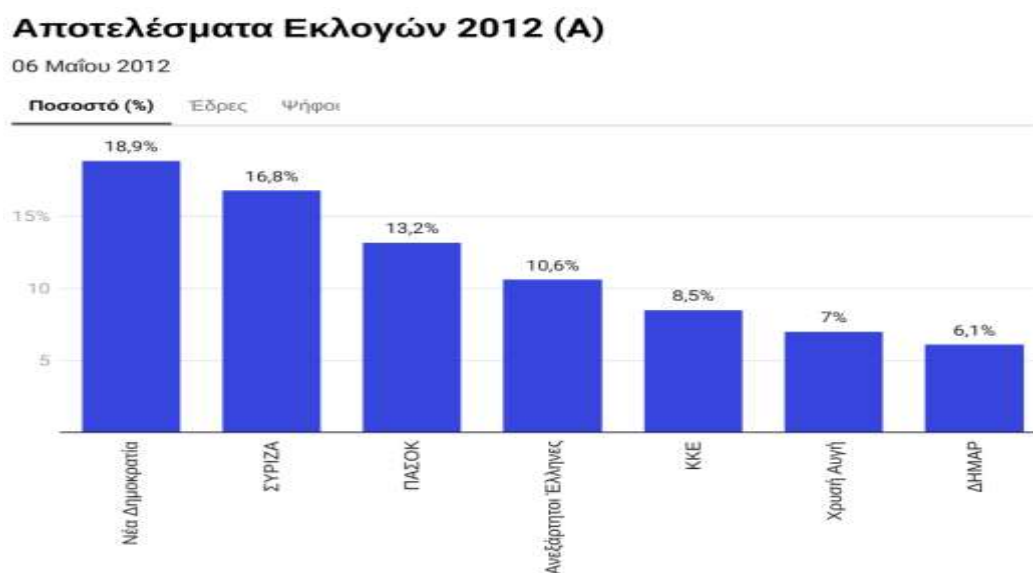
κινήματος των *Indignados* της Ισπανίας, εξέφραζε τους πολίτες που βρέθηκαν αντιμέτωποι με την πραγματικότητα της βίαιης καθοδικής κοινωνικής κινητικότητας ή ήταν απογοητευμένοι από τον δικομματισμό και την αποσταθεροποίηση της πολιτικής ζωής. Η αποτυχία του ελληνικού προγράμματος *per se* προκαλούσε περαιτέρω προβλήματα, τα οποία ήταν ταυτόχρονα πολιτικά και οικονομικά. Από τη μία, η αδυναμία της Ελλάδας να επανέλθει στις διεθνείς αγορές δημιούργησε χρηματοδοτικό κενό, το οποίο δεν είχε προβλεφθεί στη συμφωνία του 2010. Από την άλλη, το πρόγραμμα στήριξης είχε τη νομιμοποίησή του, με αποτέλεσμα να αυξάνονται οι πιθανότητες αποχώρησης κάποιου από τα εμπλεκόμενα μέρη. Λίγο αργότερα άρχισε η διαμόρφωση ενός πλέγματος δράσεων για την αντιμετώπιση της αποτυχίας του, το οποίο ουσιαστικά ακολουθήθηκε μέχρι το τέλος των προγραμμάτων στήριξης το 2018. Ταυτόχρονα, το πολιτικό κεφάλαιο στην εγχώρια πολιτική σκηνή καταναλωνόταν γρήγορα. Τον Ιούνιο του 2011 οι κοινωνικοπολιτικές εντάσεις κορυφώθηκαν και ο πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου προχώρησε σε έναν ελιγμό: αντικατέστησε τον «τεχνοκράτη» Γ. Παπακωνσταντίνου με τον «πολιτικό» Ευ. Βενιζέλο στη θέση του Υπουργού Οικονομικών. Η τοποθέτηση Βενιζέλου στη θέση του Υπουργού Οικονομικών οδήγησε σε εντάσεις με τους εκπροσώπους της Τρόικας, οι οποίες έληξαν με την υπογραφή νέας συμφωνίας. Κορύφωση της τεχνοκρατικής προσέγγισης της κρίσης θεωρήθηκε η τοποθέτηση του Λ. Παπαδήμου στη θέση του πρωθυπουργού στην κυβέρνηση συμμαχίας ΠΑΣΟΚ–ΝΔ την περίοδο Νοεμβρίου 2011 – Μαΐου 2012. Από τη σύντομη θητεία της κυβέρνησης αυτής αξίζει να εστιάσουμε σε δύο σημαντικά από κοινοβουλευτικής άποψης στοιχεία: πρώτον, η κυβέρνηση έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης από διακόσιους πενήντα πέντε βουλευτές/-τριες των δύο κυρίαρχων κομμάτων και δεύτερον, προέκυψε κατά τη διάρκεια της ίδιας κοινοβουλευτικής περιόδου κυβέρνηση διαφορετική από αυτή που είχε σχηματιστεί μετά τις εκλογές. (Pappas and Aslanidis, 2015).

2.2. Η περίπτωση της διπλής εκλογικής αναμέτρησης του 2012

Η εκλογική συγκυρία του 2012 έφερε στη θέση του πρωθυπουργού τον Α. Σαμαρά, ο οποίος επέλεξε στις ηγετικές θέσεις φιλοευρωπαϊούς τεχνοπολιτικούς, μη-εκλεγμένους που νομιμοποιήθηκαν να κυβερνούν στη βάση της τεχνοκρατικής τους δεινότητας και της ένταξής τους υπέρ του εκσυγχρονισμού. Ενδεικτικά αναφέρονται

οι Γ. Στουρνάρας και Γ. Χαρδούβελης που διετέλεσαν Υπουργοί Οικονομικών, εκφράζοντας στο εσωτερικό του κόμματος τη διαχωριστική τομή ανάμεσα στο «νέο» και το «παλαιό». Αν και προεκλογικά ο επικεφαλής της ΝΔ Α. Σαμαράς είχε δεσμευτεί για επαναδιαπραγμάτευση των όρων του μνημονίου, μετεκλογικά η σχηματισθείσα κυβέρνηση με 153 ψήφους ενέκρινε πρόσθετα δημοσιονομικά μέτρα (Gemenis and Nezi, 2015). Ας πιάσουμε όμως το νήμα από την αρχή. Στις 11 Απριλίου του 2012 ο πρωθυπουργός Λ. Παπαδήμος ανακοίνωσε τη διεξαγωγή πρόωρων εκλογών την 6^η Μαΐου. Το αποτέλεσμα έφερε τη ΝΔ, παρά τις μεγάλες απώλειες, στην πρώτη θέση με 18,9%, τον ΣΥΡΙΖΑ στη δεύτερη θέση με 16,8% και το ΠΑΣΟΚ στην τρίτη θέση με 13,2% και απώλεια άνω του 30% σε σχέση με τις προηγούμενες εκλογές. Την είσοδό τους στη Βουλή κέρδισαν για πρώτη φορά οι Ανεξάρτητοι Έλληνες, η Δημοκρατική Αριστερά και η Χρυσή Αυγή. Αναλυτικά τα αποτελέσματα στο Διάγραμμα 2.1.:

Διάγραμμα 2.1. Αποτελέσματα Εκλογών 2012 - Α

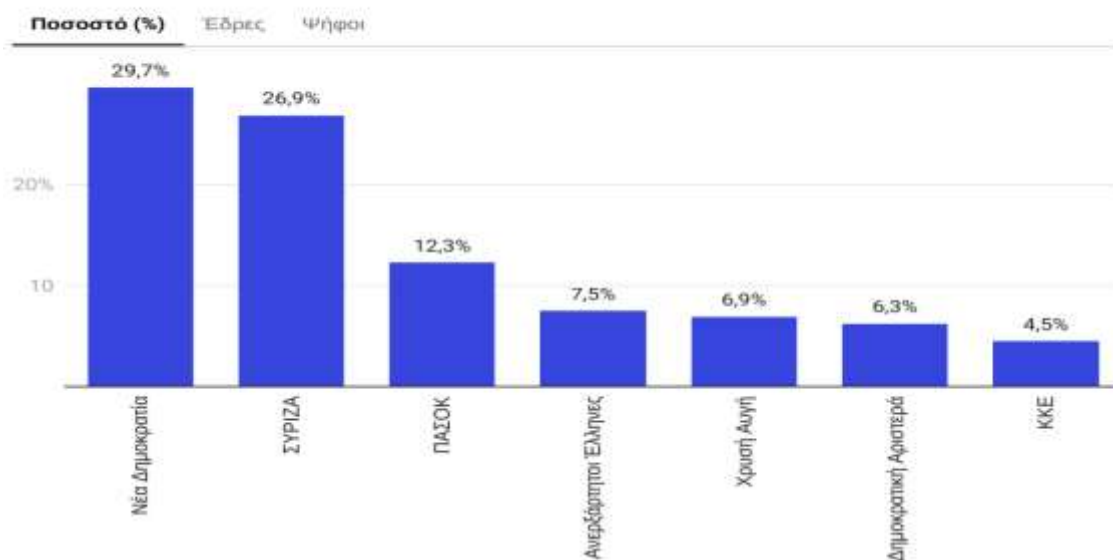
Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

Η ριζική αλλαγή του πολιτικού τοπίου με την ανάδειξη του ΣΥΡΙΖΑ σε κυρίαρχο κεντροαριστερό πόλο και η συρρίκνωση των εκλογικών ποσοστών των μεγάλων κομμάτων δεν δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τον σχηματισμό κυβέρνησης. Στα μέσα Μαΐου προκηρύχθηκαν νέες εκλογές για τις 17 Ιουνίου. Η νέα εκλογική αναμέτρηση ανέδειξε πρώτη αλλά χωρίς αυτοδυναμία τη ΝΔ με 29,7% και 129 έδρες. Ο ΣΥΡΙΖΑ από το 16,8% εκτοξεύτηκε στο 27% διασφαλίζοντας 71 έδρες,

ενώ το ΠΑΣΟΚ περιορίστηκε στο 12,3% κατακτώντας μόλις 33 έδρες. Η επτακομματική σύνθεση της ΙΕ΄ Κ.Π. απεικονίζεται στο Διάγραμμα 2.2.:

Διάγραμμα 2.2. Αποτελέσματα Εκλογών 2012 - Β Αποτελέσματα Εκλογών 2012 (Β)

17 Ιουνίου 2012

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

Η αύξηση των ποσοστών της ΝΔ και του ΣΥΡΙΖΑ είχε ως αποτέλεσμα την ανακατανομή των βουλευτικών εδρών στο σύνολο σχεδόν των εκλογικών περιφερειών. Η τάση που καταγράφηκε στον πρώτο εκλογικό γύρο του 2012 για ριζική ανανέωση του πολιτικού προσωπικού, με την απώλεια της βουλευτικής έδρας προβεβλημένων πολιτικών προσώπων του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ, παγιώθηκε στη δεύτερη εκλογική μάχη του 2012. Ο ΣΥΡΙΖΑ κέρδισε έδρες στην Αττική και την Εύβοια καθώς και την Κρήτη. Σημαντικά ποσοστά προήλθαν από το νομό Αχαΐας και τα Ιόνια νησιά. Το κόμμα της ΝΔ έλαβε τα μεγαλύτερα ποσοστά στην ευρύτερη περιοχή της νότιας Πελοποννήσου (νομοί Λακωνίας και Μεσσηνίας), στην Ευρυτανία και στη Μακεδονία. Τα χαμηλότερα ποσοστά σημειώθηκαν στην Κρήτη αλλά και στην Αττική όπου παρατηρήθηκε αποστροφή της ψήφου προς τα κυρίαρχα κόμματα. Στις διπλές εκλογές του 2012 το ΠΑΣΟΚ κατέγραψε τα χαμηλότερα ποσοστά από την ίδρυσή του. Στην Αττική συγκέντρωσε ποσοστό μικρότερο του 10% ενώ στην επικράτεια κυμάνθηκε από 10% (2012 – Α) μέχρι 16% (2012 – Β). Δύο διακριτές πολιτικές συμπεριφορές σημειώνονται στο εκλογικό σώμα το 2012. Η μία αφορά στο «παλαιό εκλογικό σώμα» που απαρτίζεται από ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας που

κατοικούν εκτός των μεγάλων αστικών κέντρων και έχουν λάβει τη βασική μόρφωση, ενώ τείνουν να ενστερνίζονται τις προτάσεις των δύο παραδοσιακών κομμάτων εξουσίας. Η άλλη αφορά στο «νέο εκλογικό σώμα», στους πολίτες μικρότερης ηλικίας που διαθέτουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο και συνήθως διαμένουν σε αστικές περιοχές. Η εκλογική αυτή ομάδα εμφανίζεται πολύ πιο κινητική πολιτικά και εκλογικά, είναι πρόθυμη να αποδοκιμάσει όχι μόνο τα θεσμικά κόμματα αλλά και το ίδιο πολιτικό σύστημα. Εσωτερικές αντιφάσεις παρατηρούνται σε αμφότερα τα εκλογικά σώματα, καθώς ο βαθμός κομματικής ταύτισης εμφανίζεται μειωμένος, οι κριτικές που ασκούνται είναι συνολικές για το κομματικό σύστημα· με άλλα λόγια, φαίνεται ότι η ιδεολογική πειθώς των κομμάτων βαίνει διαρκώς μειούμενη (Σύνθεση Βουλευτών ΙΔ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου και Σύνθεση Βουλευτών ΙΕ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου, Βουλή των Ελλήνων, 2012, στατιστικά στοιχεία, ιστότοπος Υπουργείου Εσωτερικών).

Το σαρωτικό εκλογικό αποτέλεσμα των κρίσιμων εκλογών του 2012 (critical elections), επικύρωσε την εμφάνιση του «πολυκομματισμού» στην Ελλάδα, ενός συστήματος που φέρει εγγενώς την αδυναμία σχηματισμού αυτοδύναμης κυβέρνησης. Το νέο πολυκομματικό τοπίο έφερε από τη μία πλευρά ΝΔ και ΠΑΣΟΚ ως συγκυβέρνηση, και από την άλλη πλευρά ένα ετερόκλητο ιδεολογικοπολιτικά κομματικό πλήθος, αφού συμάχησαν ΣΥΡΙΖΑ, ΚΚΕ, ΑΝΕΛ και ΧΑ, με κοινό σημείο την αντίθεση τους στο μνημόνιο. Κάπου στο ενδιάμεσο των δύο σχηματισμών κινήθηκε η ΔΗΜΑΡ. Οι μεταβολές αυτές –η εκλογική υποχώρηση των μεγάλων κομμάτων, η ανάδειξη νέων, η κοινοβουλευτική εκπροσώπηση των ακραίων κομματικών εκφράσεων, η εκλογική απαξία των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων– είναι σημαντικές και θα οδηγήσουν στον περαιτέρω μετασχηματισμό των κομμάτων την περίοδο που ακολουθεί (Παπάζογλου 2019, σσ. 105-125, Gemenis and Nezi, 2015).

Αν κάτι ειδικότερα χαρακτηρίζει τη διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2012 είναι η επικράτηση μιας από κάτω (bottom up) δυναμικής, η οποία αναδιαμόρφωσε την εκλογική αρένα. Η Ελλάδα, ευρισκόμενη στο κέντρο μιας πολλαπλής κρίσης, στέκεται σε ένα από τα πιο κρίσιμα σκαλοπάτια της μεταπολεμικής της πορείας. Ουσιαστικά χρεωκοπημένη από το 2010, τα άλλοτε ισχυρά κόμματα εμφανίζονται τελείως αποδυναμωμένα, με το ΠΑΣΟΚ να δείχνει πως θα διασπαστεί ολοκληρωτικά και τη Νέα Δημοκρατία με δυσκολία να διατηρεί τον «σκληρό πυρήνα» των ψηφοφόρων της, το κομματικό σύστημα πιο πολυδιασπασμένο από ποτέ, τα ακραία

κόμματα να παγιώνουν την κοινοβουλευτική τους παρουσία, ενώ η κοινωνία συνεχίζει να βυθίζεται σε ένα ελικοειδές σπирάλ ύφεσης, φτωχοποίησης και φόβου (Χάρδας, 2023, Pappas and Aslanidis, 2015). Γεγονός είναι ότι η διάβρωση της δημοκρατίας άρχισε να διαφαίνεται την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Το νέο δίπολο «εκσυγχρονισμός εναντίον λαϊκισμού» αναδύεται στην πολιτική ιστορία του τόπου, τοποθετώντας στην πλευρά του φωτός, της προόδου τους «εκσυγχρονιστές» και στην πλευρά του σκότους, της οπισθοδρόμησης τους «λαϊκιστές» (Βενιζέλος, 2022). Αν επικεντρωθούμε στη ρητορική του ΣΥΡΙΖΑ, ενός μέχρι πρότινος μικρού σχηματισμού της Αριστεράς που μάχονταν για την κοινοβουλευτική του εκπροσώπηση απέναντι στο κατεστημένο, μπορούμε με σαφήνεια να τον ονομάσουμε αντι-ελιτιστικό, με την έμφαση να δίνεται στη συμπερίληψη και τη χειραφέτηση των αποκλεισμένων, κάτι που τον διαφοροποιεί από τον λαϊκισμό της ΝΔ (Pappas and Aslanidis, 2015). Η διαρκώς αυξανόμενη δύναμη του εκλογικού σώματος που συσπειρώνονταν στο μπλοκ των αντιμνημονιακών δυνάμεων, όπως διαφάνηκε από τα ταξικά χαρακτηριστικά της ψήφου βάσει της εκλογικής γεωγραφίας του ΣΥΡΙΖΑ, άλλαξε ριζικά την πολιτική αντιπροσώπευση της περιόδου. Είναι στο δίπολο «Μνημόνιο – Αντι-μνημόνιο» που βρίσκεται για εμένα ένα από τα κλειδιά για την ερμηνεία της εκλογικής εκτόξευσης του ΣΥΡΙΖΑ.

Ο δεύτερος πυλώνας του μετα-δημοκρατικού τοπίου που διαμορφώθηκε μετά τη διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2012 ήταν η περίπτωση του ακροδεξιού κόμματος της Χρυσής Αυγής, η άνοδος του οποίου αντικατόπτριζε τις «αντι-κατεστημένες» διαθέσεις τμήματος του εκλογικού σώματος από το ένα έως το άλλο άκρο του πολιτικού τόξου. Με πράξεις βίαιου ακτιβισμού εκτόνωνε αυταρχικές διαθέσεις ομάδων φανατικών, επιβάλλοντας τη θέλησή τους στη δημόσια σφαίρα χωρίς το κράτος να μπορεί να αντιδράσει αποτελεσματικά (Βανδώρος, 2015). Πρόκειται για κρίση αντιπροσώπευσης, η οποία συναρθρώθηκε αφενός από την εκτεταμένη αδιαφορία ολοένα και μεγαλύτερου μέρους των ψηφοφόρων για την πολιτική και αφετέρου από την επιλογή ακραίων κομμάτων και γραφικών υποψηφίων βουλευτών/-τριών. Οι ταλαντεύσεις, οι αντιφάσεις και τα διλήμματα στο εσωτερικό των κομμάτων, σε συνδυασμό με τα πολλά χρόνια επιπόλαιης διακυβέρνησης (στηριγμένης σε πελατειακές σχέσεις και στη διασπάθιση του δημοσίου χρήματος) που προηγήθηκαν, επιτάχυναν την κατάρρευση του δικομματισμού και μεταμόρφωσαν το πολιτικό σκηνικό σε πολυκομματικό, διεργασία που διασαφηνίστηκε πλήρως στις εκλογές του 2015 με την επικράτηση του ΣΥΡΙΖΑ και

τη συγκυβέρνηση των ΣΥΡΙΖΑ–ΑΝΕΛ.

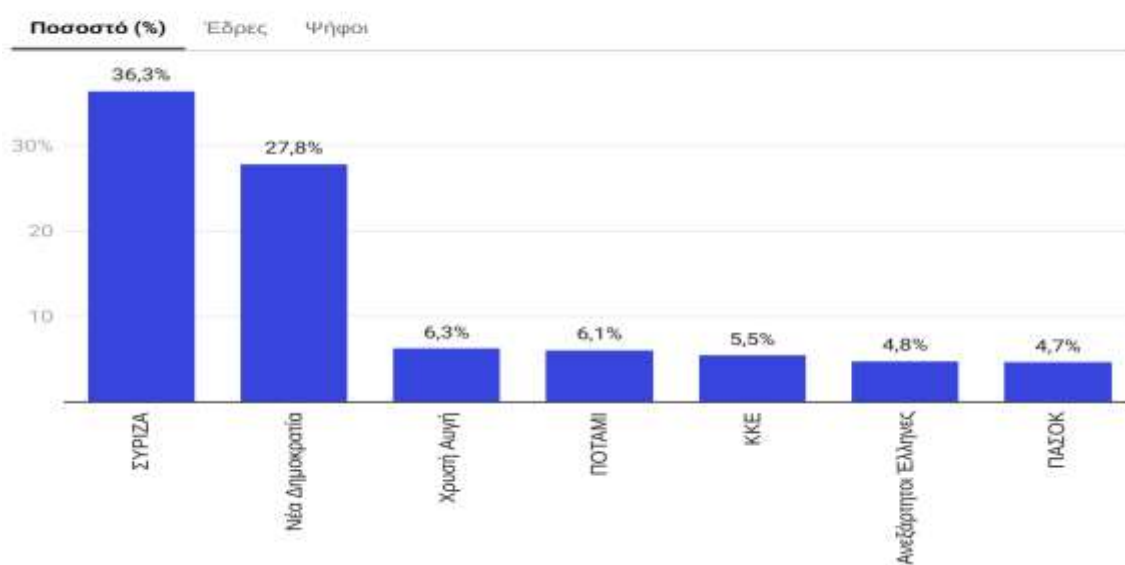
2.3. Η περίπτωση της διπλής εκλογικής αναμέτρησης του 2015

Η πλήρης μεταμόρφωση του πολιτικού σκηνικού συντελέστηκε μετά τις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015, όταν για πρώτη φορά κόμμα διαφορετικό από τα δύο παραδοσιακά κόμματα, ο ΣΥΡΙΖΑ, ανέλαβε την εξουσία, έστω και χωρίς την απόλυτη πλειοψηφία, κάτι που τον έκανε να σχηματίσει κυβέρνηση συμμαχίας με τους ΑΝΕΛ, έχοντας ως σημείο σύγκλισης την μέχρι πρότινος αντίθεσή τους στο μνημόνιο. Σε συγχρονία με την απότομη αλλαγή των κομματικών ισορροπιών, μια ακόμα αλλαγή, πολύ βαθύτερη, ήταν η απαξίωση των κομμάτων από τους πολίτες. Η κρίση βρήκε το ελληνικό πολιτικό σύστημα πιο εύθραυστο από ποτέ με την αξιολογία των πολιτικών και του Κοινοβουλίου να έχουν πληγεί βαθιά. Η ίδια η λέξη «πολιτικός» απέκτησε αρνητικές συνδηλώσεις. Το εκλογικό σώμα απομαγεύτηκε από τα δύο κυρίαρχα κόμματα, απομακρύνθηκε από τα «θέσφατα» των πολιτικών διεργασιών και αποστασιοποιήθηκε μαζικά. Η αποπολιτικοποίηση εκδηλώθηκε επίσης με την αντι-συστημική ψήφο των πολιτών στη ΧΑ που με ποσοστό κοντά στο 7%, παγίωσε την παρουσία της στο Κοινοβούλιο. Αναπόφευκτο της απομάγευσης ήταν να στραφεί μέρος του εκλογικού σώματος σε κόμματα που δεν άσκησαν ποτέ την εξουσία αλλά διατύπωσαν πολιτικές θέσεις απέναντι στο κατεστημένο, όπως το Ποτάμι ή η Ένωση Κεντρώων, ένα κόμμα – πυροτέχνημα, που για πολλά χρόνια επιθυμούσε να εισέλθει στη Βουλή, το πέτυχε το 2015, με την κοινοβουλευτική του πορεία να διαρκεί μόλις μία περίοδο, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων. Ο μετασχηματισμός του κομματικού συστήματος το 2015 είχε ως ορόσημο την απότομη υποχώρηση του ΠΑΣΟΚ, το οποίο έχασε σχεδόν τα $\frac{3}{4}$ της δύναμής του και από το 45% έπεσε στο 6%. Πρόκειται για το φαινόμενο της «πασοκοποίησης» (pasokification), νεολογισμός με τον οποίο αποδίδονται έκτοτε οι απότομες πολιτικές μεταβολές σε άλλοτε ισχυρά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα. Η βίαιη απονομιμοποίηση του ΠΑΣΟΚ ακολουθήθηκε από την παράλληλη ενίσχυση ενός άλλου ριζοσπαστικού κόμματος, του ΣΥΡΙΖΑ, που λειτούργησε ως το εγγύτερο υποκατάστατο του στο κομματικό σύστημα (Ελευθερίου και Τάσσης, 2022). Η ανάδειξη του ΣΥΡΙΖΑ σε μείζονα πολιτικό δρώντα απεικονίζεται στο γράφημα 2.3.:

Διάγραμμα 2.3. Αποτελέσματα Εκλογών 2015 – Α

Αποτελέσματα Εκλογών 2015 (Α)

25 Ιανουαρίου 2015

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

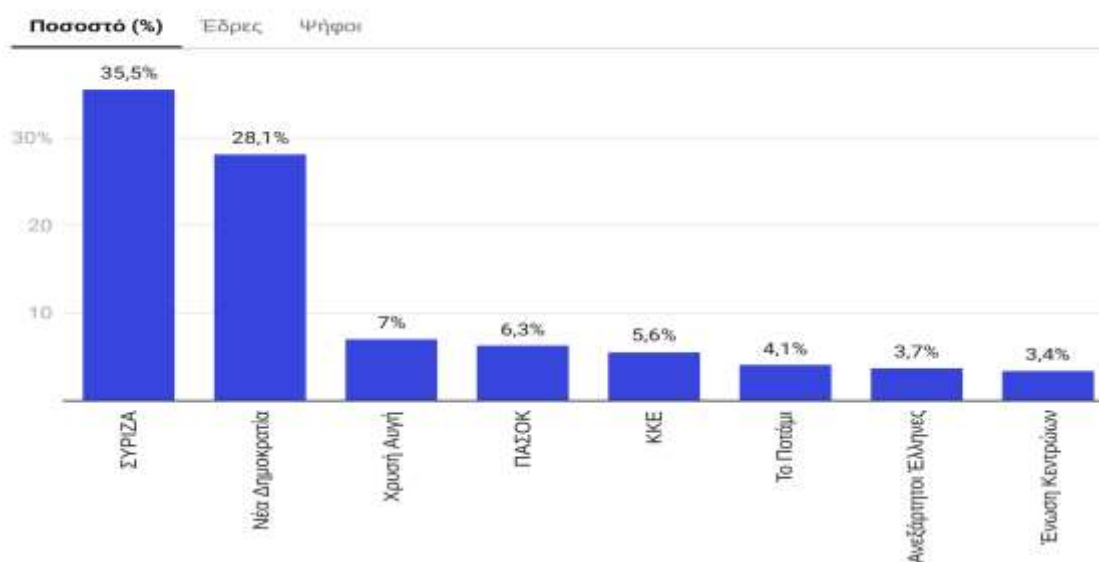
Από τα αποτελέσματα διαπιστώνεται ότι ένα κόμμα της ριζοσπαστικής αριστεράς, ο ΣΥΡΙΖΑ, είναι ο νικητής των εκλογών με 36,34% και 149 έδρες έναντι της συντηρητικής παράταξης της ΝΔ με 27,81% και 76 έδρες. Η ΧΑ κατακτά το 6,08% και 17 έδρες, το Ποτάμι 6,05% και 17 έδρες, το ΚΚΕ 5,47% και 15 έδρες, οι ΑΝΕΛ 4,75% και 13 έδρες, το ΠΑΣΟΚ 4,68% και 13 έδρες. Οι εξελίξεις κατά την ΙΣΤ΄ Κ.Π. είναι καταγιστικές. Η ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ κάτω από την πίεση των γεγονότων και διαπιστώνοντας ότι η εμμονή στην γραμμή των μνημονίων οδήγησε σε απότομη συρρίκνωση της εκλογικής τους βάσης, θέτουν στην εσωκομματική διαδικασία ζήτημα αλλαγής της ηγεσίας τους (Σύνθεση Βουλευτών ΙΣΤ΄ Κοινοβουλευτικής Περιόδου, Βουλή των Ελλήνων, 2015). Ο ΣΥΡΙΖΑ από αντιμνημονιακό κόμμα μετασχηματίστηκε σε θεσμικό και έφερε προς ψήφιση στη Βουλή τρία νομοσχέδια μνημονιακού περιεχομένου, που καταψηφίστηκαν από την πλειοψηφία των βουλευτών/-τριών της συμπολίτευσης, ενώ υπερψηφίστηκαν από τρία κόμματα της αντιπολίτευσης (ΝΔ, Ποτάμι, ΠΑΣΟΚ). Ιδιομορφία της περιόδου αποτελεί το γεγονός ότι όσοι βουλευτές/-τριες καταψήφισαν, δεν διαγράφηκαν από το κυβερνητικό κόμμα, αλλά συνέχισαν να αποτελούν μέλη της Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ μέχρι τη σύσταση της Λαϊκής Ενότητας (ΛΑΕ), μεταβολή της δυναμικής του πολιτικού προσωπικού την οποία θα διερευνήσουμε στο τρίτο κεφάλαιο της μελέτης.

Υπό το βάρος των συνθηκών, η κυβέρνηση παραιτήθηκε και η χώρα οδηγήθηκε σε εκλογές. Στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015, ο ΣΥΡΙΖΑ εξελέγη πρώτο κόμμα και σε συνεργασία με τους ΑΝΕΛ σχημάτισε εκ νέου κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Α. Τσίπρα. Αναλυτικά τα αποτελέσματα:

Διάγραμμα 2.4. Αποτελέσματα Εκλογών 2015 – Β

Αποτελέσματα Εκλογών 2015 (Β)

20 Σεπτεμβρίου 2015

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

Στην ΙΕ΄ κοινοβουλευτική περίοδο ο ΣΥΡΙΖΑ εξασφάλισε 145 έδρες, η ΝΔ 75 έδρες, η ΧΑ 18 έδρες, η Δημοκρατική Συμπράταξη (ΠΑΣΟΚ – ΔΗΜΑΡ) 17 έδρες, το ΚΚΕ 15 έδρες, το Ποτάμι 11 έδρες, οι ΑΝΕΛ 10 έδρες και η Ένωση Κεντρώων, το όγδοο κόμμα αυτής της σύνθεσης, 9 έδρες (Σύνθεση Βουλευτών ΙΖ΄ Κοινοβουλευτικής Περιόδου, Βουλή των Ελλήνων, 2015).

Κύριο χαρακτηριστικό των εκλογών του Σεπτεμβρίου του 2015 ήταν η μεγάλη αποχή. Η αδράνεια των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων άγγιξε το 43,43% και είναι η μεγαλύτερη που σημειώθηκε ποτέ σε βουλευτικές εκλογές μεταπολιτευτικά, αποτυπώνοντας την έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών στην κυβέρνηση και προς το διαμορφούμενο πολιτικό σύστημα εν γένει. Είναι κοινή παραδοχή ότι στον σκληρό πυρήνα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας εγκιβωτίζεται η δυνατότητα συμμετοχής των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες προκειμένου να νοηματοδοτείται η έννοια της πολιτικής συμμετοχής. Όταν οι πολίτες θεωρούν ότι δεν υπάρχει λόγος για

συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων, αυτή μετατρέπεται σε ελλειμματική δημοκρατία (Crouch, 2006 σσ. 55-57, Tsatsanis and Terperoglou, 2016). Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2.1., οι Έλληνες ψηφοφόροι επέλεξαν την αποχή ως έκφραση απαξίωσης και δυσθυμίας απέναντι στην ικανότητα της κυβέρνησης και των πολιτικών να παράγουν λύσεις για τα υπαρκτά προβλήματά τους. Οι *Λοιποί* στην εκλογική αναμέτρηση του 2015 – Β έφτασαν στο 6,41%, ποσοστό που εκφράζει διαφυγόντες ψήφους και μεταφράζεται σε περίπου 20 έδρες, που με βάση τον ισχύοντα εκλογικό νόμο αποδίδονται στα κόμματα με το μεγαλύτερο ποσοστό. Από τα στατιστικά στοιχεία γίνεται σαφές ότι στην ενισχυμένη αναλογική, η μη αντιπροσωπευτικότητα μεταξύ εκλογικού σώματος και κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων, θέτει υπό συνεχή αμφισβήτηση την ίδια την ποιότητα της δημοκρατίας.

Πίνακας 2.1. Εκλογές 2015-B με αποτύπωση του παράγοντα *Λοιποί* και του ποσοστού αποχής

Κόμματα (εκλογές 2015 –B)	(%) Εκλογικού σώματος
Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ)	35,46% (106 έδρες)
Νέα Δημοκρατία	28,1% (84 έδρες)
Λαϊκός Σύνδεσμος – Χρυσή Αυγή	6,99% (21 έδρες)
Δημοκρατική Συμπράταξη (ΠΑΣΟΚ – ΔΗΜΑΡ)	6,28% (19 έδρες)
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας	5,55% (17 έδρες)
Το Ποτάμι	4,09% (12 έδρες)
Ανεξάρτητοι Έλληνες	3,69% (11 έδρες)
Ένωση Κεντρώων	3,43% (10 έδρες)
Λοιποί	6,41% (0 έδρες)
	93,59% (280 έδρες)
Αποχή 43,43%	

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών (προσωπικοί υπολογισμοί)

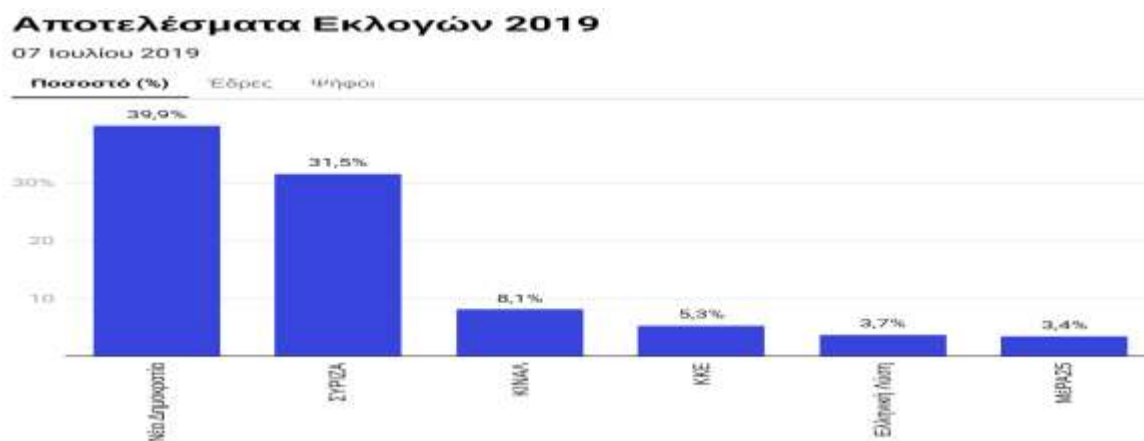
Η διαρκώς μειούμενη ικανότητα των πολιτικών κομμάτων να εκπροσωπήσουν την κοινωνία στην ολότητά της, δεν είναι μόνο αποτέλεσμα του σταδιακού μετασχηματισμού τους σε κόμματα που απευθύνονται σε κλειστές ελίτ, αλλά και συνέπεια της αδυναμίας τους να αρθρώσουν πολιτικό λόγο που να ασχολείται κατά προτεραιότητα με τα πραγματικά προβλήματα της κοινωνίας (Crouch, 2006 σσ. 55-60). Συμπερασματικά, στον πυκνό χρόνο της πολιτικής διαδρομής του ΣΥΡΙΖΑ μέχρι την παραλαβή της κυβερνητικής εξουσίας το 2015, επανέρχεται το δίπολο «Παλιό –

Νέο» με την προσθήκη διευκρινιστικών όρων: «Παλαιό διεφθαρμένο σύστημα» – «Ανανεωτική, ανοικτή Αριστερά» για να εκφραστούν οι ταξικές και ιδεολογικές αναφορές του κόμματος εντός και εκτός Βουλής. Το μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα της εν λόγω ρητορικής ήταν η πολιτική αμφισημία και η αντιφατικότητα που στέρησαν τον ΣΥΡΙΖΑ από τη δυνατότητα έκφρασης ισχυρής πολιτικής ταυτότητας, προοικονομώντας την επικείμενη πορεία παρακμής του.

2.4. Οι εθνικές εκλογές του 2019

Στην προηγούμενη ενότητα επαληθεύσαμε ότι από τον Σεπτέμβριο του 2015 έως τον Ιούλιο του 2019, η διαχωριστική γραμμή μετατοπίστηκε ανάμεσα στο «ΣΥΡΙΖΑ – αντι-ΣΥΡΙΖΑ» μέτωπο, με τον δεύτερο πόλο του άξονα να συσπειρώνει όσους και όσες επέλεξαν το «Ναι» στο δημοψήφισμα του 2015. Η μεταστροφή του ΣΥΡΙΖΑ μετά την προχώρηση στο τρίτο μνημόνιο ενίσχυσε τη σύγκλιση των θεσμικών κομμάτων, μεταλλάσσοντάς τα σε πολυσυλλεκτικά κόμματα. Τα κόμματα αυτά επιδιώκουν τη διεύρυνση της εκλογικής τους βάσης, υποβαθμίζουν τη σημασία της ιδεολογίας και δίνουν έμφαση στην ικανότητα διακυβέρνησης των πολιτικών προσώπων (Tsatsanis, Teperoglou and Seriatos, 2020, Κολιαστιάσης, 2023, σσ. 30-39). Με σημείο καμπής το 2019 και την επιστροφή της συντηρητικής παράταξης στη διακυβέρνηση της χώρας έκλεισε η δεκαετία της κρίσης και άρχισε να ισχύει ο ασθενής δικομματισμός στο ελληνικό πολιτικό σύστημα. Τα εκλογικά αποτελέσματα του 2019 έχουν ως εξής:

Διάγραμμα 2.5 Αποτελέσματα Εκλογών 2019

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

Η ΝΔ κέρδισε τις εκλογές με ποσοστό 39,85% και 158 έδρες, ο ΣΥΡΙΖΑ τις έχασε αλλά συγκράτησε σταθερό το ποσοστό του στο 31,5% και κατέλαβε 86 έδρες, διατηρώντας τη θέση του ως το αντίπαλον δέος της ΝΔ στο δικομματικό τοπίο που επανεμφανίστηκε –αν και αρκετά συρρικνωμένο σε σχέση με το παρελθόν– στη χώρα. Τρίτο το ΚΙΝΑΛ με 8,1% και 22 έδρες, το ΚΚΕ τέταρτο με 5,3% και 15 έδρες. Δύο νέα κόμματα εισήλθαν με καλή καταγραφή στη νέα Βουλή, η Ελληνική Λύση με ποσοστό 3,7% και 10 έδρες και το ΜέΡΑ25 με 3,44% και 9 έδρες. Η ΧΑ δεν κατάφερε να περάσει το κατώφλι του 3%, ενώ τέσσερα κόμματα που δημιουργήθηκαν στην κρίση είτε κατέρρευσαν εκλογικά (Ένωση Κεντρώων), είτε ενσωματώθηκαν σε μεγαλύτερους κομματικούς σχηματισμούς (ΔΗΜΑΡ στον ΣΥΡΙΖΑ), είτε δεν μετείχαν στις εκλογές (ΑΝΕΛ, Ποτάμι), επιβεβαιώνοντας στις κάλπες τον μετασχηματισμό του κομματικού συστήματος (Σύνθεση Βουλευτών ΙΗ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου, Βουλή των Ελλήνων, 2019). Στο μετεκλογικό πεδίο του 2019, οι κερδισμένοι των εκλογών ήταν ουσιαστικά τρεις: η ΝΔ, κατά κάποιον τρόπο ο ΣΥΡΙΖΑ και ιδίως η αποχή, όπως παρουσιάζεται αναλυτικά στον Πίνακα 2.2.:

Πίνακας 2.2. Εκλογές 2019 με αποτύπωση του παράγοντα *Λοιποί* και του ποσοστού αποχής

Κόμματα (εκλογές 2019)	(%) Εκλογικού σώματος
Νέα Δημοκρατία	39,85% (120 έδρες)
Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ)	31,53 (95 έδρες)
Κίνημα Αλλαγής	8,1 (24 έδρες)
Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας	5,3 (16 έδρες)
Ελληνική Λύση	3,7 (11 έδρες)
ΜέΡΑ25	3,44 (10 έδρες)
Λοιποί	8,08
Αποχή 42,64%	91,92% (276 έδρες)

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών (προσωπικοί υπολογισμοί)

Από την πορεία των κομμάτων τη χρονιά της εξόδου από την κρίση χρέους συμπεραίνεται ότι το υψηλό ποσοστό αποχής εκφράζει τον πολιτικό κυνισμό με μια τάση εδραίωσης αυτής της στάσης, αφού η αποχή εμφανίζει υψηλή συνοχή· το ποσοστό των ψηφοφόρων που απείχε το 2015 (~44%), απείχε και το 2019 (~43%).

Τα εκλογικά αποτελέσματα του 2019 επιβεβαιώνουν την εμφάνιση του ασθενούς δικομματισμού στο κομματικό σύστημα. Οι κρίσιμες εκλογές του 2012

σηματοδότησαν την αποστοίχιση κομμάτων – εκλογέων (dealignment), ενώ οι εκλογές του 2019 σηματοδοτούν τη διστακτική διαδικασία επιστροφής της πολιτικής σταθερότητας (realignment) μέσω του μοντέλου του ασθενούς δικομματισμού στο ελληνικό πολιτικό σύστημα (Webb, 2021). Η ψήφος στα δύο μεγαλύτερα κόμματα δεν συνοδεύεται όμως από αντίστοιχη εμπιστοσύνη στη διακυβέρνηση που υπόσχονται, γεγονός που υπογραμμίζει τη ρευστότητα του σχηματισθέντος ασθενούς δικομματισμού. Διαπιστώνεται ωστόσο ότι η αλλαγή στη διακυβέρνηση έφερε τις δυνάμεις της κεντροδεξιάς σε θέση ηγεμονίας, αναδιατάσσοντας τους πρότερους κομματικούς συσχετισμούς.

Έχει υποστηριχθεί ότι στις εκλογές του 2019 τα δύο μεγάλα κόμματα επένδυσαν στο αξιακό δίπολο «Κρατικός προστατευτισμός – Οικονομική ανάπτυξη» το οποίο απηχεί –σε ιδεολογικοπολιτικό επίπεδο– τη διαίρεση «Αριστεράς – Δεξιάς». Ο πόλος της Αριστεράς αντιστοιχεί στον κρατικό έλεγχο της οικονομίας ενώ αντίθετα ο πόλος της Δεξιάς εκπροσωπεί όλους όσους στηρίζουν την οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Την υπό μελέτη πολιτική συγκυρία διαπερνάει ένα ακόμα διακριτό χαρακτηριστικό: η αρνητική ταύτιση εκλογικού σώματος – κομμάτων, καθώς οι πολίτες έδειξαν την τάση να ψηφίζουν το κόμμα που θεωρούν ως συγκριτικά λιγότερο αρνητικό για τα συμφέροντά τους από τα άλλα (Konras and Loizides, 2014, Tsatsanis, Teperoglou and Seriatos, 2020).

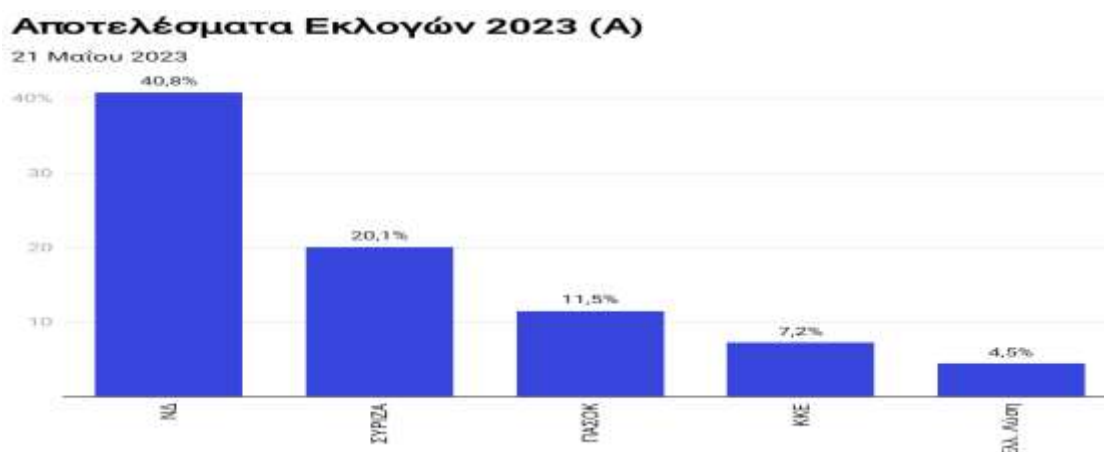
2.5. Η περίπτωση της διπλής εκλογικής αναμέτρησης του 2023

Μετά τη διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2023 ο ασύμμετρος δικομματισμός εμφανίζεται και εδραιώνεται, με τον πόλο της εξουσίας να αποτελείται από την κεντροδεξιά παράταξη και τον πόλο της αντιπολίτευσης να εμφανίζεται εντελώς κατακερματισμένος και αμορφοποίητος ανάμεσα σε κόμματα της κεντροαριστεράς, στην ακροδεξιά και την ακροαριστερά. Πράγματι, η διαφορά νίκης της ΝΔ το 2023 ήταν η μεγαλύτερη από το 1977 και το ποσοστό της αυξήθηκε από την εκλογική αναμέτρηση του 2019, φαινόμενο σπάνιο για κυβερνών κόμμα. Όπως διαπιστώνουμε στο Διάγραμμα 2.6., η πεντακομματική Βουλή που προέκυψε από τον πρώτο γύρο των εκλογών αποτελείται από τη ΝΔ με ποσοστό 40,8% και 146 έδρες, από τον ΣΥΡΙΖΑ με 20,1% και 71 έδρες, από το ΠΑΣΟΚ με ποσοστό 11,5% και 41 έδρες, από το ΚΚΕ με ποσοστό 7,2% και 26 έδρες και από την Ελληνική Λύση με ποσοστό

4,5% και 16 έδρες.

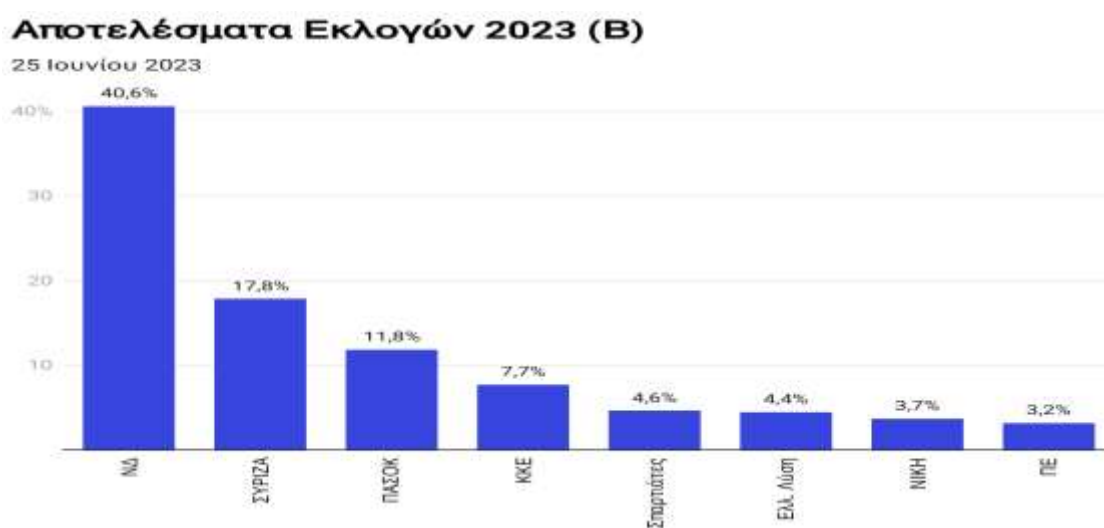
Διάγραμμα 2.6. Αποτελέσματα Εκλογών 2023-A

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

Το εκλογικό σώμα μοιάζει να πείστηκε από τη δέσμευση για πολιτική σταθερότητα και οικονομική ανάπτυξη που υποσχέθηκε προεκλογικά η Νέα Δημοκρατία και το αποτέλεσμα του δεύτερου γύρου των εκλογών (Ιούνιος του 2023) επικύρωσε και εμφάνισε τις μετατοπίσεις που καταγράφηκαν στις εκλογές του Μαΐου, με τη ΝΔ να παίρνει εντολή για σχηματισμό ισχυρής αυτοδύναμης κυβέρνησης (Σύνθεση Βουλευτών ΙΘ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου, Βουλή των Ελλήνων, 2023).
Ειδικότερα:

Διάγραμμα 2.7. Αποτελέσματα Εκλογών 2023-B

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

Η ΝΔ με ποσοστό 40,6% κατάφερε να κερδίσει διψήφιο προβάδισμα έναντι του ΣΥΡΙΖΑ που έλαβε 17,8% (47 έδρες) και με 158 έδρες κέρδισε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Από τη σκοπιά της εκλογικής γεωγραφίας, η ΝΔ ήρθε πρώτη σε όλες τις εκλογικές περιφέρειες πλην της περιφέρειας της Ροδόπης. Το ΠΑΣΟΚ εμφανίστηκε ενδυναμωμένο σε σχέση με τις εκλογές του 2019 καθώς με ποσοστό 11,8% εξασφάλισε 32 έδρες στη Βουλή. Το ίδιο ισχύει για το ΚΚΕ, που με ποσοστό 7,7% κατέλαβε 21 έδρες. Ένα νέο, ακροδεξιό ιδεολογίας κόμμα, οι Σπαρτιάτες, εξασφάλισε την είσοδό του στη Βουλή με 4,6% και 12 έδρες, ενώ ακριβώς τον ίδιο αριθμό εδρών κέρδισε η Ελληνική Λύση με ποσοστό 4,4%. Δύο νέα κόμματα ολοκλήρωσαν τη σύνθεση της Κ' Κ.Π., η Νίκη με ποσοστό 3,7% και 10 έδρες και η Πλεύση Ελευθερίας με 3,2% και 8 έδρες. Εκτός Βουλής έμεινε το ΜέΡΑ25 με ποσοστό 2,4% (Σύνθεση Βουλευτών Κ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου, Βουλή των Ελλήνων, 2023). Η στροφή του εκλογικού σώματος προς τα δεξιά κατεύθυνσης πολιτικού προσανατολισμού κόμματα είναι πλέον διακριτή και συμβαδίζει με την αντίστοιχη τάση στην Ευρώπη. Παράλληλα, τα προοδευτικά κόμματα εμφανίζονται να υστερούν στη δημιουργία βιώσιμων κυβερνητικών σχημάτων. Ερίζουν για την πρωτιά στο βάθος της αξιωματικής Αντιπολίτευσης, δεν αρθρώνουν ισχυρό αντιπολιτευτικό λόγο εντείνοντας το έλλειμμα δημοκρατίας, καθώς μια ισχυρή κυβέρνηση, πρέπει να έχει ισχυρή αντιπολίτευση για να ασκείται αποτελεσματικός κοινοβουλευτικός έλεγχος (Badiou, 2018, σσ. 23-30).

Η μετακίνηση των ψηφοφόρων μεταξύ διαφορετικών κομμάτων αποτελεί ορθολογική επιλογή που σχετίζεται με τα εκλογικά διακυβεύματα, τις προτάσεις που τους προσφέρονται και τα πολιτικά πρόσωπα που επιλέγονται για να πραγματοποιήσουν αυτές τις προτάσεις. Στην εκλογική αναμέτρηση του 2023 διακρίνουμε δύο άξονες τοποθέτησης των ψηφοφόρων και των κομμάτων: τον άξονα του οικονομικού φιλελευθερισμού και τον άξονα της κοινωνικής συνοχής χωρίς την εξασφάλιση μετρήσιμων οικονομικών αποτελεσμάτων. Για να καταστεί πιο σαφές το επιχείρημα μας περί αξόνων τοποθέτησης: αν το κόμμα φέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα στην οικονομία, σύμφωνα με την υποκειμενική κρίση των εκλογέων, θα επιβραβευθεί στις εκλογές. Εδράζεται στη θεωρία της ορθολογικής επιλογής (rational choice theory) και το μοντέλο της οικονομικής ψήφου. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, οι ψηφοφόροι, ενημερωμένοι για το πολιτικοοικονομικό πρόγραμμα κάθε κόμματος, ψηφίζουν το κόμμα το οποίο πιστεύουν ότι θα έχει καλύτερες επιδόσεις στον τομέα της οικονομίας. Εν προκειμένω την κεντροδεξιά πολιτική

παράταξη, τη ΝΔ, διότι έθεσε την οικονομική ανάπτυξη και την κρατική βιωσιμότητα ως προγραμματική της προτεραιότητα (Karyotis and Makropoulos, 2023).

Εμβαθύνοντας στο επιχείρημα για την υπεροχή της οικονομικής ψήφου, να υπενθυμίσουμε ότι η σχέση οικονομίας, πολιτικής και κοινωνίας έχει τις απαρχές της στη μελέτη του πολιτικοοικονομικού κύκλου, σύμφωνα με τον οποίο υπάρχει αποστοίχιση προτιμήσεων ανάμεσα στο εκλογικό σώμα και τις θέσεις των κομμάτων. Οι ψηφοφόροι εκφράζονται κομματικά με απολύτως εξατομικευμένα κριτήρια. Ο κύριος λόγος για την ανάδειξη της εξατομικευμένης ψήφου έγκειται στην προτεραιοποίηση του «προσωπικού στοιχείου», των προσωπικών δηλαδή συμφερόντων έναντι των πολιτικών (Karyotis and Makropoulos, 2023, Gkotinakos and Votta, 2023). Από την άλλη πλευρά, η ηγεσία σε περιόδους πολλαπλών κρίσεων ιεραρχεί ως ανώτερη την οικονομική σταθερότητα και έπειτα την ιδεολογία. Αυτό ισχύει στην Ελλάδα τουλάχιστον. Συνακόλουθα, το ερώτημα που τίθεται στον δημόσιο διάλογο μετά τα αποτελέσματα των εκλογών του 2023, είναι το κατά πόσον η οικονομία και η δημοκρατία θεωρούνται έννοιες συμβατές και μη αλληλο-αποκλειόμενες. Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες συνηθίζεται τα αριστερά κόμματα να εκφράζουν πολιτικό λόγο υπέρ της δημοκρατίας, ο οποίος εστιάζει σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα σε έννοιες αφηρημένες και ελάχιστα σε στοχευόμενες προτάσεις για την οικονομία των κρατών. Στις τελευταίες δομείται ο πολιτικός λόγος των δεξιών κομμάτων, στην παροχή δηλαδή πρακτικών προτάσεων και λύσεων για τα πραγματικά προβλήματα των αγορών, κερδίζοντας –εκ του αποτελέσματος– την εμπιστοσύνη. Λέγεται ότι η χαρισματική ηγεσία γεννιέται σε αντίστοιχες συγκυρίες και για να επιστρέψουμε στην ερμηνεία των εκλογικών αποτελεσμάτων του 2023, η ΝΔ με τον σαφή προσανατολισμό της υπέρ της οικονομίας, επιλέχθηκε ως η ασφαλέστερη πρόταση για τη διατήρηση της πολιτικής σταθερότητας στη χώρα (Badiou, 2018, σσ. 23-30, Konstantinakos, 2023).

Αναντίρρητα, η ποιότητα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και του πολιτικού συστήματος κρίνεται από τη δυνατότητα εναλλαγής των κομματικών εκφράσεων στη διακυβέρνηση της χώρας μέσα από ελεύθερες εκλογές σε τακτά χρονικά διαστήματα, κάτι που στην Ελλάδα, όπως δείξαμε στις οικείες ενότητες, είναι εξασφαλισμένα. Εξαρτάται ωστόσο εξ' ίσου από το επίπεδο πολιτικής που εφαρμόζουν τα κόμματα. Η εναλλαγή των κομμάτων στη διακυβέρνηση μιας χώρας έχει συνέχεια, είναι ένα φαινόμενο δυναμικό. Στις εκλογές του 2023 για παράδειγμα,

η ρεαλιστική πολιτική που άσκησε ο ΣΥΡΙΖΑ μετά την υπογραφή του τρίτου μνημονίου, συνέβαλε στη διατήρηση του συνεχούς, στη μετέπειτα ομαλή μετάβαση δηλαδή, στην ανάληψη της διακυβέρνησης από τη ΝΔ, εμβαθύνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην ενότητα και τη δημοκρατία (Efthymiopoulos, 2023).

Από την πορεία των κομμάτων κατά την τριγωνική κρίση, που περιλαμβάνει την οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας, δύναται να εξαχθούν κάποια πρώτα συμπεράσματα. Αρχικά, τα κόμματα και οι συσχετισμοί δυνάμεων προεκλογικά είναι σε περιόδους κρίσεων μεταλλασσόμενα, καθώς σε αυτά επιδρούν και άλλοι παράγοντες πέραν του θεσμικού πλαισίου. Το ποιοι παράγοντες είναι κάθε φορά έγκειται στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και στην ιστορική συγκυρία. Έπειτα, η διαμόρφωση της πολιτικής ατζέντας πραγματοποιείται από μια ηγετική ομάδα στο πρωθυπουργικό γραφείο, πρακτική «αρχηγοκεντρισμού» που υιοθετείται από τα κόμματα εξουσίας. Στην πολιτική συγκυρία που μελετάται η πολιτική είναι επακόλουθη της υποχρεωτικής επιβολής των μέτρων λιτότητας από τους τεχνοπολιτικούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όχι από θεσμοθετημένα πολιτικά όργανα, τα κόμματα. Τέλος, στο προαναφερθέν κομματικό πρότυπο του «αρχηγισμού» και της συμμόρφωσης με την κομματική γραμμή, οι βουλευτές/-τριες είναι εξαρτώμενοι/-ες από την κοινοβουλευτική ομάδα και αρκετές φορές χάνουν το δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασής τους. Οι συνιστώσες που περιγράψαμε οδήγησαν αφενός στον πολιτικό κυνισμό και αφετέρου στην πολιτική αποδυνάμωση των κομμάτων που εκφράστηκε εκλογικά με υψηλό ποσοστό αποχής, ψήφο χωρίς σαφές ιδεολογικό πρόσημο και δυσπιστία προς τους κοινοβουλευτικούς αντιπροσώπους στο σύνολό τους.

3. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Το πολιτικό προσωπικό. Επανεκλογή και ανανέωση βουλευτών/-τριών την περίοδο 2009 – 2023

Η ανάλυση της κομματικής ετερότητας που προηγήθηκε στηρίχθηκε σε ταξινομήσεις που αντιστοιχούν σε ιδεολογικοπολιτικές διαιρέσεις. Οι αναλύσεις αυτού του είδους έχουν το πλεονέκτημα της σαφήνειας και της συνοχής, δυσκολεύονται όμως να ενσωματώσουν ερμηνευτικά τάσεις που δεν συνδέονται άμεσα με τις ιδεολογικοπολιτικές διαφορές. Ο πολιτικός βίος ρέει μέσω συνεχειών και ασυνεχειών σε επίπεδο πολιτικής σκηνής και πρωταγωνιστικών προσώπων. Στην παρούσα ενότητα λοιπόν θα προσπαθήσουμε να αξιολογήσουμε την επιρροή των νεοεισερχόμενων βουλευτών/-τριών στο κοινοβουλευτικό σύστημα, να διαπιστώσουμε τι ποσοστό νέων βουλευτών/-τριών επανεκλέγεται, ανεξαρτητοποιείται ή μετακινείται σε διαφορετική κοινοβουλευτική ομάδα⁵ και τι σημαίνουν όλα αυτά για την αντιπροσώπευση. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν η κρίση αντιπροσώπευσης, που διαπιστώνεται στην Ελλάδα, αποτελεί κρίση δομική όπου δεν υπάρχει πλέον εμπιστοσύνη ούτε στο πολιτικό σύστημα ούτε στους κοινοβουλευτικούς αντιπροσώπους.

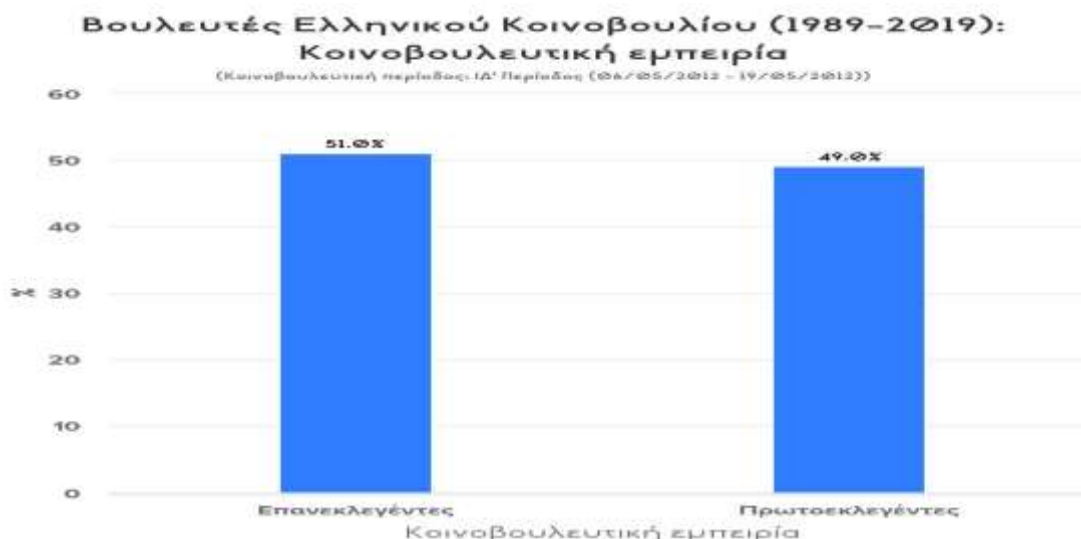
Η διαχωριστική γραμμή του μνημονίου έφερε πλήθος νεοεκλεγέντων βουλευτών/-τριών στο Κοινοβούλιο χωρίζοντας το πολιτικό προσωπικό σε διακριτές κοινοβουλευτικές γενιές: τη γενιά που αναδείχθηκε εν μέσω κρίσης και τη γενιά που δημιουργείται μετά το ξεπέρασμά της (Κακεπάκη, 2021, σ. 213). Ο δείκτης ανανέωσης του πολιτικού προσωπικού μετά τις εκλογές του 2012 που λειτούργησαν ως «εκλογικός σεισμός» βρίσκεται σε υψηλό επίπεδο. Επτά πολιτικά κόμματα που πέρασαν το όριο του 3% για την εκλογή βουλευτή/-τριας, εξέλεξαν 148 βουλευτές/-τριες για πρώτη φορά, ενώ 25 είναι νεοεκλεγέντες, δηλαδή δεν είχαν τη βουλευτική ιδιότητα την προηγούμενη

---

⁵ Οι σύγχρονες δημοκρατίες είναι κομματικές, όπου τα πολιτικά κόμματα διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στην πολιτική ζωή. Αυτή η τάση αντανακλάται στα σύγχρονα Κοινοβούλια, όπου υπάρχουν συνήθως ελάχιστοι ανεξάρτητοι βουλευτές/-τριες. Η πλειοψηφία των βουλευτών/-τριών εκλέγονται με κομματικά ψηφοδέλτια και μετά την εκλογή τους σχηματίζουν Κ.Ο. Στη Βουλή των Ελλήνων, Κ.Ο. δημιουργείται όταν υπάρχουν τουλάχιστον δέκα βουλευτές/-τριες που να ανήκουν στο ίδιο κόμμα. Κ.Ο. μπορεί να σχηματισθεί και από πέντε βουλευτές/-τριες, εφόσον το κόμμα τους παρουσίασε ψηφοδέλτια στα δύο τρίτα (2/3) των εκλογικών περιφερειών της χώρας και συγκέντρωσε πανελλαδικά ποσοστό τρία τοις εκατό (3%) επί του συνόλου των εγκύρων ψηφοδελτίων (βλ. άρθρα 15 – 20 του ΚτΒ).

κοινοβουλευτική περίοδο, αλλά διετέλεσαν βουλευτές/-τριες σε προηγούμενη περίοδο⁶. Η απεικόνιση της ΙΔ΄ Κοινοβουλευτικής Περιόδου για το ποσοστό των πρωτοεκλεγέντων/επανεκλεγέντων βουλευτών/-τριών δίνεται στο Διάγραμμα 3.1.:

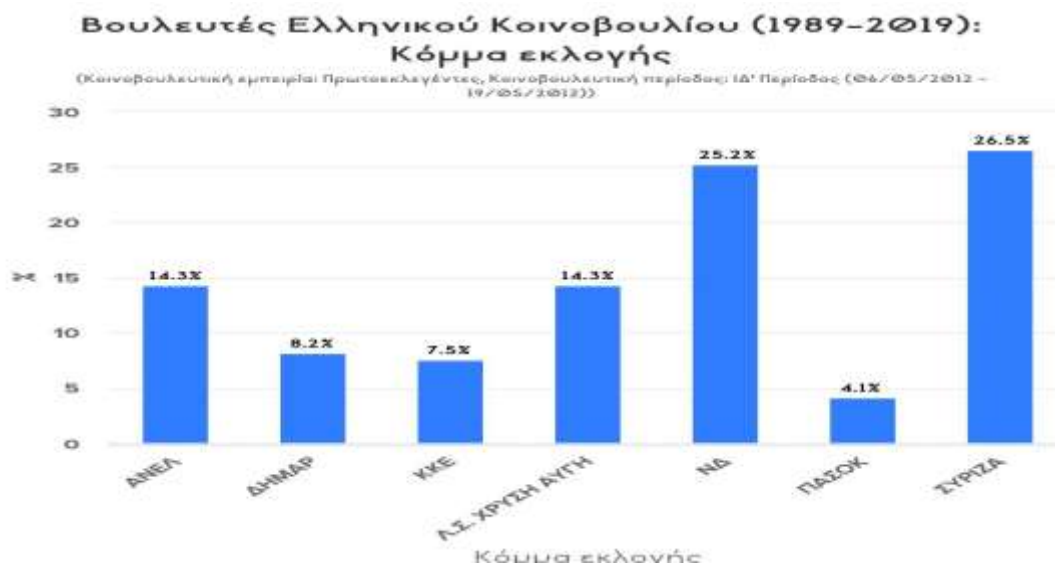
Διάγραμμα 3.1. Ποσοστό πρωτο-/επανεκλεγέντων κατά τη ΙΔ΄ Περίοδο

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, ΒΔ: <https://socioscope.gr/> (ιδία επεξεργασία)

Στο Διάγραμμα 3.2. ανά κόμμα:

Διάγραμμα 3.2. Ποσοστό πρωτοεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΔ΄ Περίοδο

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, ΒΔ: <https://socioscope.gr/> (ιδία επεξεργασία)

⁶ Σύμφωνα με τον ισχύοντα εκλογικό νόμο, οι 288 έδρες κατανέμονται σύμφωνα με το σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής στα κόμματα που έλαβαν ποσοστό ψήφων άνω του 3%, όριο εισόδου ενός κόμματος στη Βουλή. Οι 12 έδρες που απομένουν, προκύπτουν από λίστες – ψηφοδέλτιο επικρατείας – που καταθέτουν τα κόμματα που συμμετέχουν στις εκλογές.

Και σε σχέση με το ποσοστό των νεοεισερχομένων κατά τη ΙΓ΄ Κοινοβουλευτική Περίοδο:

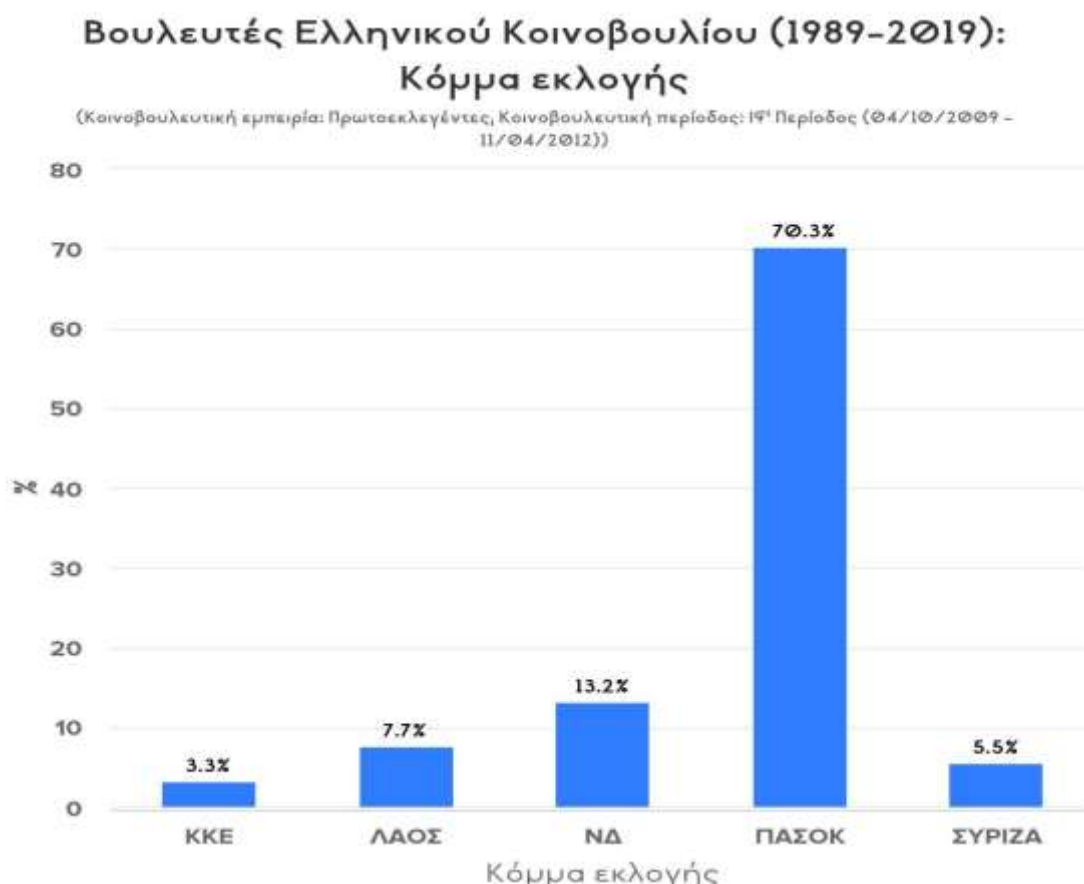
Πίνακας 3.1. Σύνοψη και ποσοστό πρωτο-/νεοεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΔ΄ ΚΠ

	ΝΔ	ΣΥΡΙΖΑ	ΠΑΣΟΚ	ΑΝΕΛΑ	ΚΚΕ	ΧΡΥΣΗ ΑΓΗΤΗ	ΔΗΜΑΡ	ΣΥΝΟΛΟ
Έδρες	108	52	41	33	26	21	19	300
Διαφορά από τη ΙΓ΄ Περίοδο	+17	+39	-119	Νεοεισερχόμενο κόμμα	+5	Νεοεισερχόμενο κόμμα	Νεοεισερχόμενο κόμμα	-
Ποσοστό πρωτο-/νεοεκλεγέντων	47,2%	80,7%	21,9%	69,7%	53,8%	100%	68,5%	57%

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων (προσωπικοί υπολογισμοί)

Το ποσοστό των πρωτοεκλεγέντων βουλευτών/-τριών ανά κόμμα κατά τη ΙΓ΄ Κοινοβουλευτική Περίοδο απεικονίζεται στο Διάγραμμα 3.3.:

Διάγραμμα 3.3. Ποσοστό πρωτοεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΓ΄ Περίοδο

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, ΒΔ: <https://socioscope.gr/> (ιδία επεξεργασία)

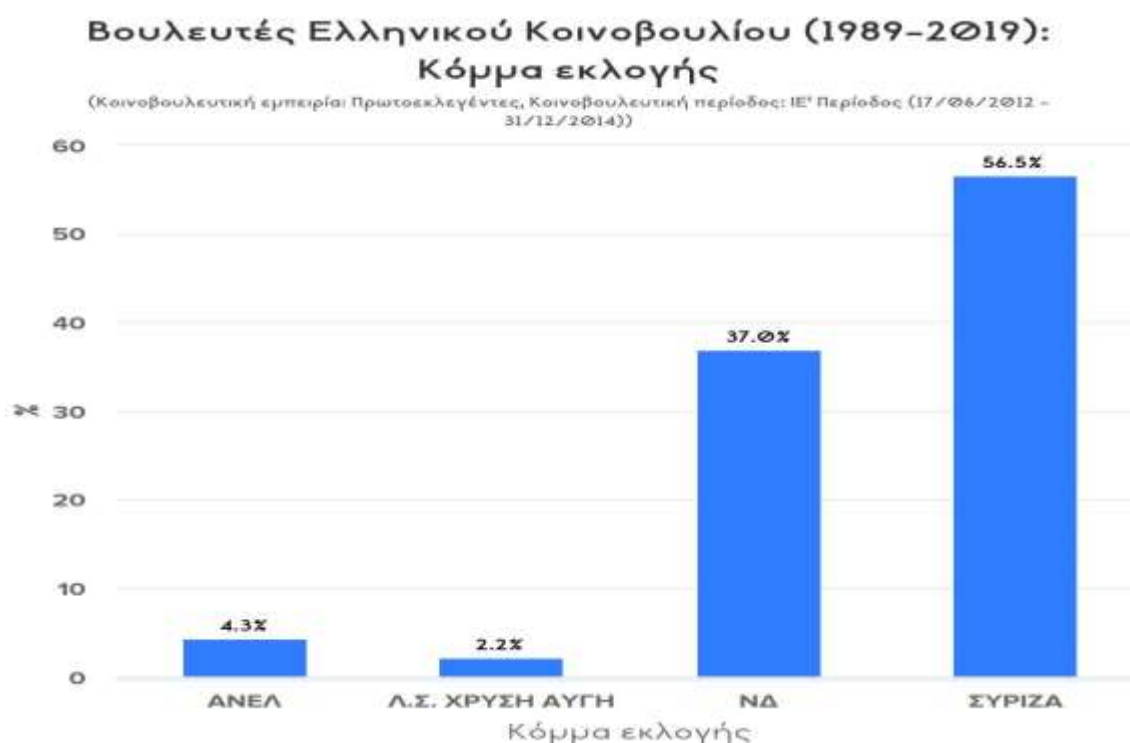
Η κομματική ανασύνθεση της Βουλής κατά τη ΙΔ΄ Κοινοβουλευτική Περίοδο συνοδεύτηκε από μεγάλη αλλαγή στα πρόσωπα που την απαρτίζουν. Πρόκειται για την ευρύτερη ανανέωση του Κοινοβουλίου με τους επανεκλεγέντες από τη ΙΓ΄ σύνθεση να αποτελούν μειοψηφία αφού μόλις 127 εξ΄ αυτών κατάφεραν να επανεκλεγούν. Τη μεγαλύτερη ανανέωση εμφανίζει η κοινοβουλευτική ομάδα του ΣΥΡΙΖΑ με 42 νέα πρόσωπα. Οι Ανεξάρτητοι Έλληνες εκλέγουν 21 νέους βουλευτές/-τριες και οι 12 επανεκλεγέντες του κόμματος προέρχονται κυρίως από τη ΝΔ. Στους πρωτοείσακτους ανήκουν και οι 21 βουλευτές/-τριες της Χρυσής Αυγής. Το ελληνικό μνημόνιο έδρασε ως καταλύτης για την κατάρρευση της «παλαιάς φρουράς» βουλευτών/-τριών και την ανάδειξη νέων, άφθαρτων πολιτικών προσώπων. Περίπου ένας στους δύο βουλευτές/-τριες εισέρχονται για πρώτη φορά στο Κοινοβούλιο. Συγχρόνως, η εντεινόμενη απογοήτευση από την ίδια τη λειτουργία της δημοκρατίας και των θεσμών έφερε την είσοδο ενός ακροδεξιού κόμματος στο Κοινοβούλιο. Οι αναζητήσεις νέων, ορθολογικότερων διεργασιών και πολιτικών αντιπροσώπων που θα ενθάρρυναν τη διοχέτευση της κοινωνικής συνθετότητας είναι εύλογες και απόλυτα δικαιολογημένες την περίοδο της κρίσης (2012 – 2015) και η κατάσταση στο Κοινοβούλιο κατά τη ΙΕ΄⁷ Περίοδο επιβεβαίωσε την ύπαρξη πολυσυλλεκτικών κομμάτων και την προτίμηση σε νέους βουλευτές/-τριες που αποτελούν το 56,5% στον ΣΥΡΙΖΑ και το 37% στη ΝΔ. Ειδικότερα, στο Διάγραμμα 3.4. τα ποσοστά όσων εισέρχονται για πρώτη φορά στο Κοινοβούλιο το 2012:

---

⁷ Εκλογές με λίστα γίνονται κάθε φορά που το προβλέπει ο εκλογικός νόμος. Στις επαναληπτικές εκλογές δεν εφαρμόζονται οι περί εκλογής βουλευτών με σταυρό προτιμήσεως διατάξεις της εκλογικής νομοθεσίας, αλλά οι περί σειράς καταλήψεως εδρών διατάξεις (λίστα) της εκλογικής νομοθεσίας. Σύμφωνα με κάποιες πρώτες επεξεργασίες της συγγραφέως, οι βουλευτές/-τριες που είχαν εκλεγεί με σταυρό προτίμησης κατά τη ΙΔ΄ Κ.Π., σε μεγάλο βαθμό επιλέχθηκαν ως πρώτοι/ες στις λίστες και πέτυχαν την επανεκλογή τους κατά τη ΙΕ΄ Κ.Π. Συνεπώς η μικρή ανανέωση κατά τη ΙΕ΄ Κ.Π. μπορεί να οφείλεται και σε αυτόν τον παράγοντα. Για τη διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2012 το αναμενόμενο μοτίβο που προκύπτει όταν διεξάγονται διπλές εκλογές (σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα η μία από την άλλη), οι πρώτες καταγράφουν την ανανέωση της Κ.Ο. (Μάιος 2012, Ιανουάριος 2015, Μάιος 2023) ενώ οι επόμενες (Ιούνιος 2012, Σεπτέμβριος 2015, Ιούνιος 2023) επικυρώνουν την εκλογή του προηγούμενου πολιτικού προσωπικού χωρίς σημαντικές ανακατατάξεις. Επομένως, οι στατιστικά εμφανιζόμενοι ως επανεκλεγέντες της ΙΕ΄ Κ.Π. είναι οι νεοεισερχόμενοι/-ες της ΙΔ΄ Κ.Π.

Διάγραμμα 3.4. Ποσοστό πρωτοεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΕ΄ Περίοδο

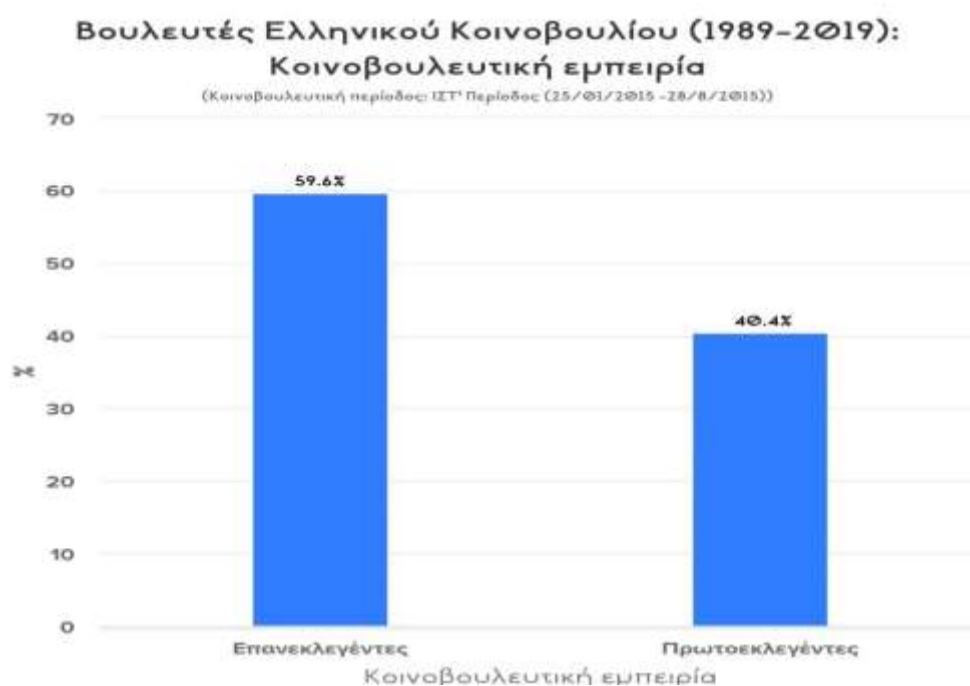
Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, ΒΔ: <https://socioscope.gr/> (ιδία επεξεργασία)

Το ΠΑΣΟΚ έχασε μεγάλο μέρος της πολιτικής νομιμοποίησής του, ενώ το κόμμα των ANEL είχε τη μεγαλύτερη κινητικότητα βουλευτών με 10 από τους 20 βουλευτές/-τριες του να ανεξαρτητοποιούνται ή να εντάσσονται σε άλλες κοινοβουλευτικές ομάδες. Πρωτόγνωρη για τα πολιτικά δεδομένα της χώρας υπήρξε η πρωτοβουλία δεκαεννέα (19) ανεξάρτητων βουλευτών/-τριών, διαφορετικής ιδεολογίας και κομματικής προέλευσης, να σχηματίσουν νέα Κ.Ο., τους «Ανεξάρτητους Δημοκρατικούς Βουλευτές» (άρθρα 15 και 16 του ΚτΒ, Μέρος Κοινοβουλευτικό, Μπαγιώκος, 2021), χωρίς στοιχεία ιδεολογικής σύγκλισης, με γνώμονα τη διατήρηση των δικαιωμάτων που τους παρέχονται από το Κοινοβούλιο (βλ. Π.1. για τις πολιτικές μεταβολές των βουλευτών/-τριών της ΙΕ΄ Κ.Π.).

Η διαμόρφωση δύο ισχυρών πόλων στα αριστερά (ΣΥΡΙΖΑ) και στα δεξιά (ΝΔ) του πολιτικού τόξου και η ασθενής παρουσία του κέντρου (κατάρρευση ΠΑΣΟΚ) επιβεβαιώθηκε στις μεταβολές του πολιτικού προσωπικού στις εκλογές του 2015. Οι διεργασίες μετασχηματισμού του κομματικού συστήματος λόγω της κρίσης χρέους όπως αυτή κορυφώθηκε με την είσοδο στο μνημονιακό καθεστώς, λειτούργησε πολλαπλασιαστικά ως προς την εμπέδωση των ως άνω προϋποθέσεων και ανέδειξαν τον ΣΥΡΙΖΑ ως βασικό δέκτη της συλλογικών δυσaréσκειας, αλλά και

ως πόλο μιας οιονεί νέας ηγεμονικής δύναμης. Παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση των νέων βουλευτών/-τριών με το 40% (118 βουλευτές/-τριες –1 στους 3 βουλευτές/-τριες) να εκλέγονται για πρώτη φορά το 2015. Το ποσοστό ανανέωσης είναι ακόμα πιο ενισχυμένο εάν ληφθεί υπόψη ότι σχεδόν το 50% των βουλευτών/-τριών της προηγούμενης σύνθεσης (μετά τις εκλογές του 2012) ήταν επίσης νεοεισερχόμενοι/-ες στη Βουλή. Ειδικότερα, οι περισσότεροι (87) νέοι βουλευτές/-τριες εκλέχθηκαν με τον ΣΥΡΙΖΑ, και ακολούθησε το Ποτάμι με 14 από το σύνολο των 17 βουλευτών/-τριών του. Στο ακόλουθο διάγραμμα δίνονται τα ποσοστά των νεοεισερχομένων βουλευτών/-τριών σε σύγκριση με τους επανεκλεγέντες κατά τη ΙΣΤ΄ Κ.Π.:

Διάγραμμα 3.5. Ποσοστό πρωτο-/επανεκλεγέντων κατά τη ΙΣΤ΄ Περίοδο:

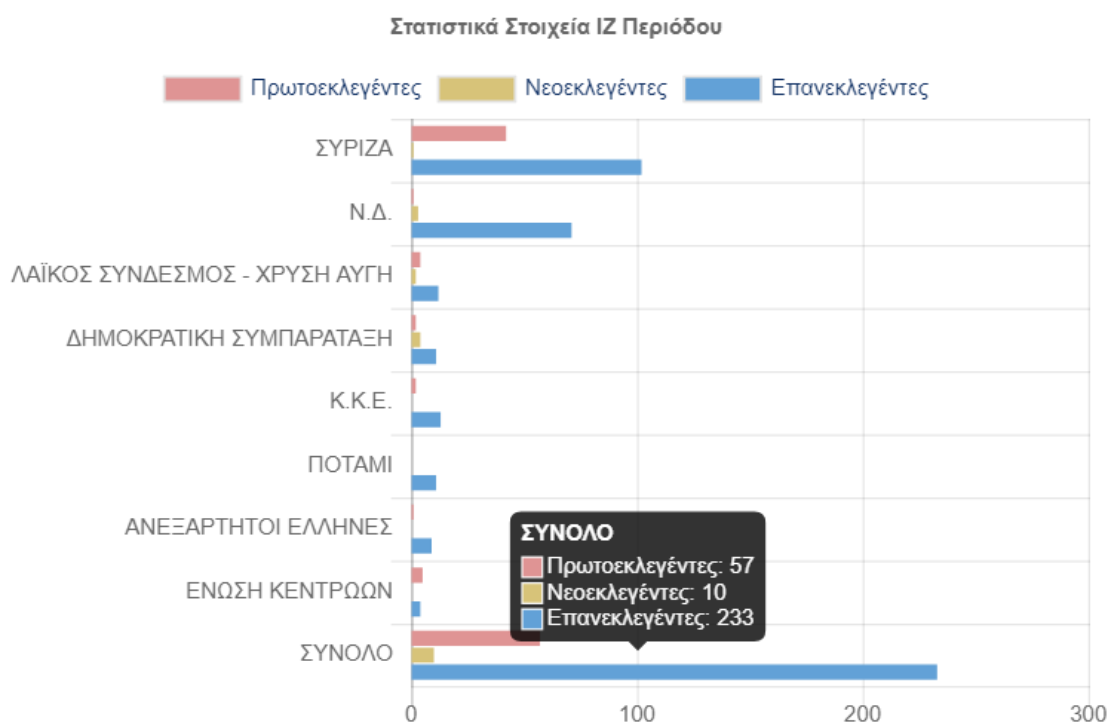

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, ΒΔ: <https://socioscope.gr/> (ιδία επεξεργασία)

Η πιο αξιοσημείωτη μεταβολή του πολιτικού προσωπικού κατά τη ΙΣΤ΄ Κ.Π. είναι ότι οι 25 βουλευτές/-τριες του ΣΥΡΙΖΑ που καταγήφισαν το τρίτο μνημόνιο δεν διαγράφηκαν από την Κ.Ο. του αλλά παρέμειναν μέλη της μέχρι την ανεξαρτητοποίησή τους και την επακόλουθη σύσταση της Λαϊκής Ενότητας, με επικεφαλής τον Π. Λαφαζάνη (βλ. Π.2. για τις πολιτικές μεταβολές των βουλευτών/-τριών της ΙΣΤ΄ Κ.Π.). Η έλλειψη πολιτικής ευστάθειας που προέκυψε με την κίνηση

των 25 οδήγησε στις πρόωρες εκλογές του Σεπτεμβρίου (2015 – Β)⁸. Ο αριθμός των νέων βουλευτών/-τριών της ΙΖ' Κ.Π. δίνεται στο Διάγραμμα 3.6.:

Διάγραμμα 3.6. Αριθμός πρωτο-/νεοεκλεγέντων και επανεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΖ' Περίοδο

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Η μη επανεκλογή ή η μη συμπερίληψη στις λίστες παλαιών στελεχών και η μεγάλη ανανέωση του πολιτικού προσωπικού μετά τις διπλές εκλογές του 2015 σχετίζεται με την αποδυνάμωση της σχέσης ελίτ και εκλογικού σώματος, μέσω της ανάδειξης νέων αντι-ελίτ ή με άλλα λόγια νέων πολιτικών πρωταγωνιστών που δεν εντάσσονται στο σχήμα των κλειστών ελίτ προβεβλημένων πολιτικών, διαθέτουν ικανότητες προσωπικής επιρροής και έχουν επιτυχημένη κοινωνική και επαγγελματική διαδρομή (Κακεπάκη, 2021, σσ. 221-227). Κατά τη ΙΖ' Κ.Π. σημειώθηκαν πολλές περιπτώσεις αυτονόμησης βουλευτών/-τριών, μεταβολές που συνάδουν με τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της εποχής της κρίσης, που στη βιβλιογραφία συνοψίζονται ως «*ΜΑΙΑ*: Μεταβλητότητα, Αβεβαιότητα, Πολυπλοκότητα και Αμφισημία» (*VUCA*:

⁸ Όπως αναλύσαμε στην οικεία υποσημείωση (αρ. 7) οι δεύτερες εκλογές επιβεβαιώνουν την εκλογή των κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων του πρώτου γύρου χωρίς σημαντικές ανακατατάξεις βουλευτών/-τριών. Επιλέχθηκε ως στατιστικά σημαντική η ανάλυση των αποτελεσμάτων του πρώτου γύρου των εκλογών του 2015 (Ιανουάριος 2015) και η ερμηνεία των πολιτικών μεταβολών της αντίστοιχης (ΙΣΤ') Κ.Π.

Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) (Τσέκος, 2021, σσ. 19-20). Συγκεκριμένα, η Κ.Ο. της Ένωσης Κεντρώων, ενός νεοεισερχόμενου κόμματος στη Βουλή, ανεξαρτητοποιήθηκε στο σύνολό της: οι εννέα βουλευτές/-τριες, συμπεριλαμβανομένου και του προέδρου του κόμματος Β. Λεβέντη, επέλεξαν να αυτονομηθούν (6 από τους 9) ή να προσχωρήσουν σε άλλη Κ.Ο. (3 από τους 9), τονίζοντας εμφατικά την έλλειψη συνοχής, σταθερότητας και στοχοθεσίας στο κόμμα, τα οποία έβαιναν αυξανόμενα καθώς πλησίαζαν οι εκλογές του 2019. Ανάλογη εικόνα αποδόμησης παρουσίασαν οι Κ.Ο. των ΑΝΕΛ και του Ποταμιού με το σύνολο των μελών τους να αυτονομούνται ή να παραιτούνται από το βουλευτικό αξίωμα (βλ. Π.3. για τις πολιτικές μεταβολές της ΙΖ΄ Κ.Π.). Εύλογα, η πολιτική σημασία και η ανθεκτικότητα των μικρότερων κομμάτων της ΙΖ΄ Κ.Π. τίθεται υπό αμφισβήτηση. Το πολιτικό προσωπικό των μικρών κομμάτων, το οποίο εντάσσεται στα ψηφοδέλτια έπειτα από έγκριση του αρχηγού τους, φαίνεται να βρίσκεται σε σύγχυση και να καθρεφτίζει τις μεταβολές στην πολιτική συγκρότηση της κοινωνίας που το ανέδειξε (Κακεπάκη, 2021, σ. 214). Ολοκληρώνοντας την ανάλυση για την τριετία 2012 – 2015, στον πίνακα 3.2. αποτιμάται η επίδραση της κρίσης αριθμητικά στο σύνολο των κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων και των κομμάτων που εισέρχονται για πρώτη φορά στο Κοινοβούλιο.

Πίνακας 3.2. Εκλογικά αποτελέσματα πριν και κατά τη διάρκεια της κρίσης

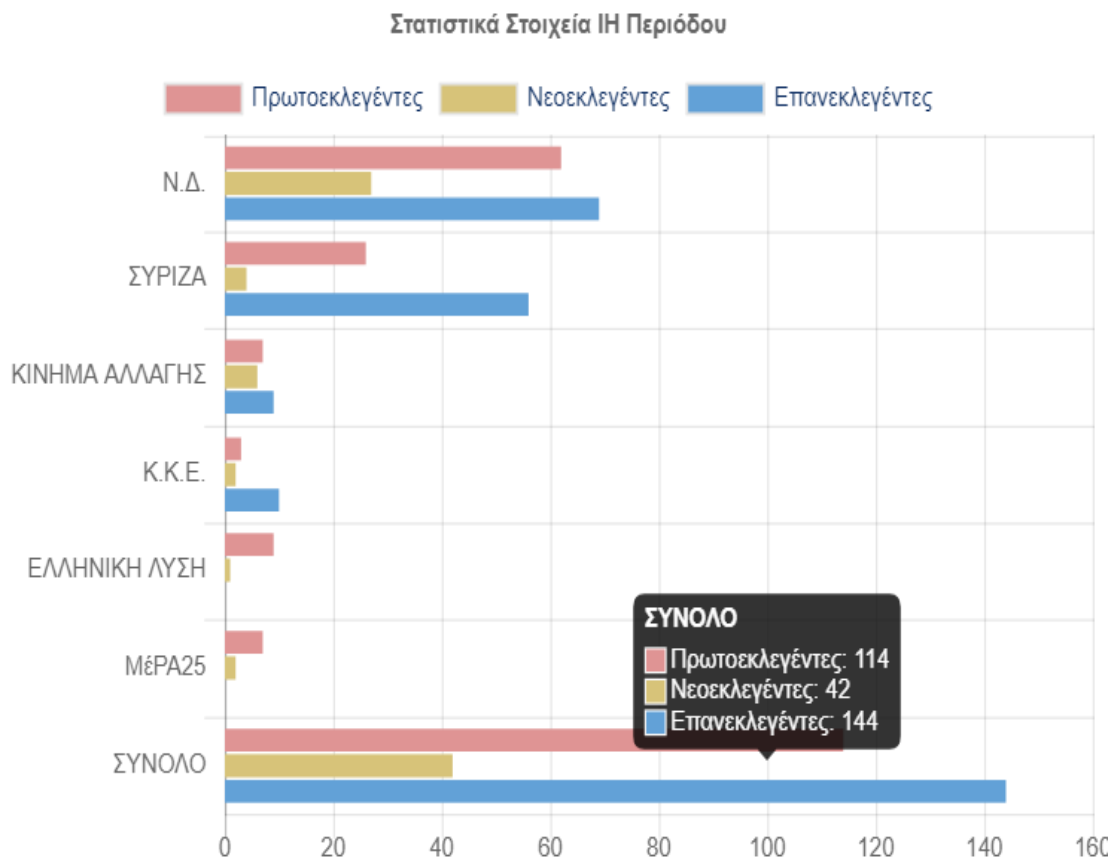
	Οκτώβριος 2009	Μάιος 2012	Ιανουάριος 2015
Αποτέλεσμα	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ
Ποσοστό νέων βουλευτών/-τριών	25,3%	48,6%	39,3%
Νέο-εισερχόμενα κόμματα	0	3	1
Σύνολο κομμάτων στο Κοινοβούλιο	5	7	7

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων (προσωπικοί υπολογισμοί)

Στις εκλογές της 7^{ης} Ιουλίου 2019 η ΝΔ έλαβε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης με ποσοστό 39,85%. Εκλέχθηκαν 158 βουλευτές/-τριες εκ των οποίων οι 62 (39,2%) για πρώτη φορά, ποσοστό ανανέωσης που αποτελεί το δεύτερο μεγαλύτερο στην ιστορία του κόμματος. Διακομματικά, εκατόν δέκα τέσσερις (114) εξελέγησαν βουλευτές/-τριες για πρώτη φορά και σαράντα δύο (42) είναι νεοεκλεγέντες (περίπου ένας στους δύο δηλαδή εισέρχεται για πρώτη φορά στη

Βουλή). Το Διάγραμμα 3.7. παρουσιάζει το διακομματικό ποσοστό ανανέωσης των βουλευτών/-τριών της ΙΗ΄ Κ.Π.:

Διάγραμμα 3.7. Αριθμός πρωτο-/νεοεκλεγέντων και επανεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΗ΄ Περίοδο

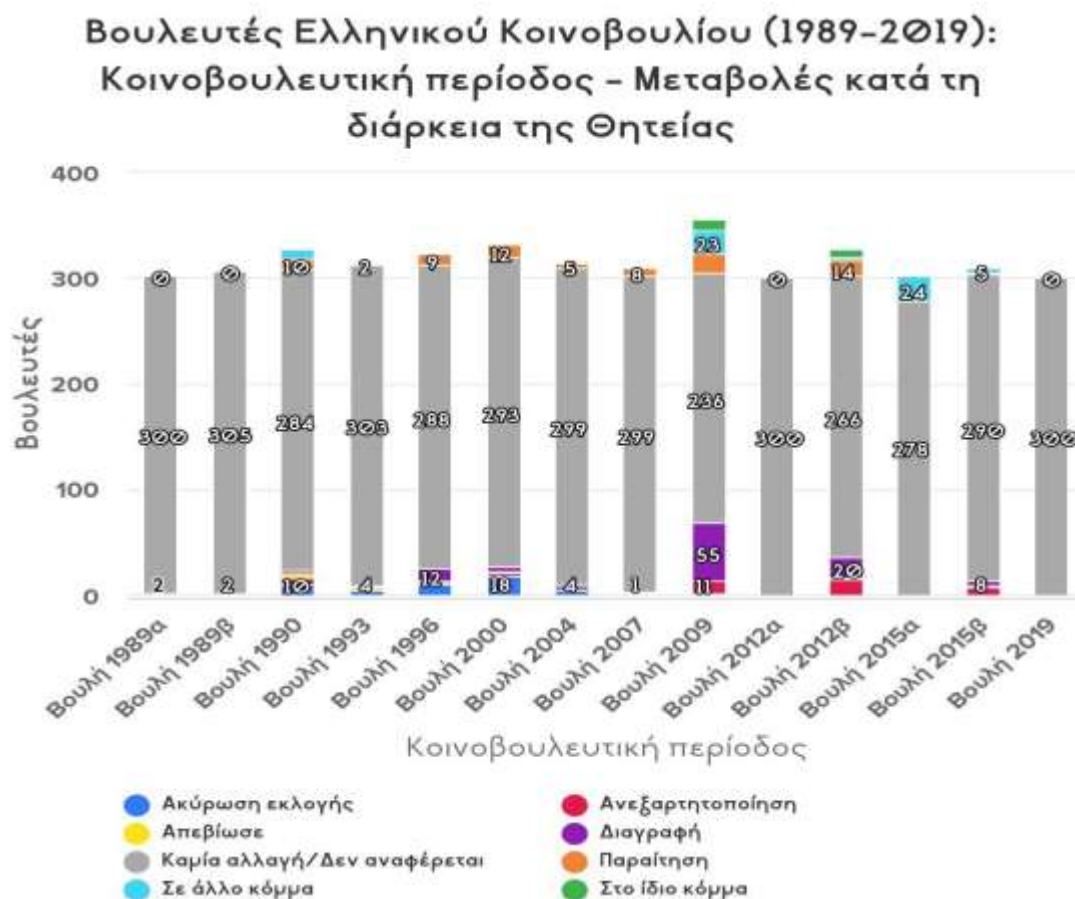

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Το ελληνικό πολιτικό σύστημα, παρά την αποσταθεροποίηση των προηγούμενων ετών, μοιάζει να λαμβάνει ανανεωμένη αποδοχή μετά τις εκλογές του 2019, η κομματική έκφραση του νέο-ναζισμού στο Κοινοβούλιο έχει εκλείψει (χωρίς, όμως, αυτό να σημαίνει ότι δεν υφίστανται ακροδεξιές κομματικές εκφράσεις), φαίνεται να παγιώνεται ο ασθενής δικομματισμός, με τη διάκριση «μνημόνιο-αντιμνημόνιο» να έχει εξαφανιστεί (Τσέκος, 2021, σσ. 25-33). Η τάση σταθεροποίησης του κομματικού συστήματος επιβεβαιώνεται και από τις μηδαμινές μεταβολές των βουλευτών/-τριών της ΙΗ΄ Κ.Π., όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 3.8. Με βάση τα στοιχεία της Διεύθυνσης Υποστήριξης Βουλευτών της Βουλής των Ελλήνων που αφορούν στη ΙΗ΄ Κ.Π. έχουμε μόνο δύο βουλευτήριες του ΜέΡΑ25 που ανεξαρτητοποιήθηκαν από την Κ.Ο. του κόμματός τους και δύο παραιτήσεις – (από το ΚΚΕ και από τη ΝΔ) – από

το βουλευτικό αξίωμα. Αναλυτικά⁹:

Διάγραμμα 3.8. Μεταβολές στη σύνθεση των Κ.Ο. ανά Κ.Π., 1989-2019

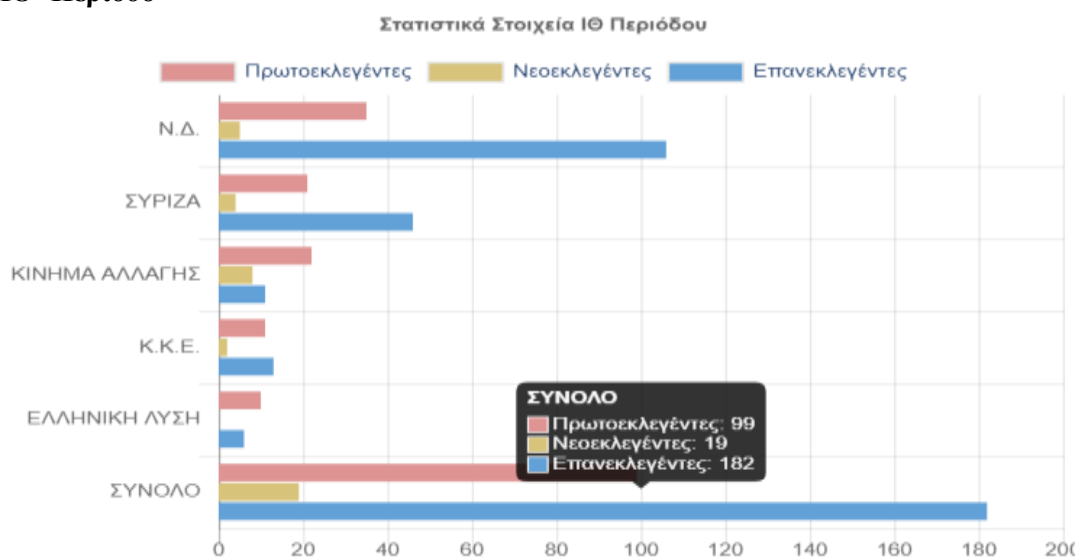
Βουλή των Ελλήνων, ΒΔ: <https://socioscope.gr/> (ιδία επεξεργασία)

Στα δημοκρατικά συστήματα η ανανέωση της ηγεσίας ενός κόμματος συμβαδίζει με την ανανέωση του πολιτικού προσωπικού. Πράγματι, στις εκλογές του 2019, υπό την ηγεσία νέου αρχηγού (Κυρ. Μητσοτάκης), η Κ.Ο. της ΝΔ εμφάνισε ένα από τα υψηλότερα ποσοστά νεοεισερχόμενων βουλευτών/-τριών στο Κοινοβούλιο. Αντιστοίχως αξίζει να θυμηθούμε το υψηλό ποσοστό ανανέωσης των βουλευτών/τριών του ΣΥΡΙΖΑ κατά την τριετία 2012–2015, το οποίο επιτεύχθηκε υπό την ηγεσία του νέου αρχηγού της Κ.Ο. του, Α. Τσίπρα (Κακεπάκη, 2021, σσ. 212-219).

⁹ Η ανεξαρτητοποίηση των δύο βουλευτριών του ΜέΡΑ25 και οι παραιτήσεις της βουλευτριάς του ΚΚΕ και του βουλευτή της ΝΔ έγιναν στις 17/02/2023 και στις 04/01/2023 αντιστοίχως, οπότε δεν έχει γίνει μέχρι τη στιγμή συγγραφής της παρούσας μελέτης επικαιροποίηση των στοιχείων της βάσης δεδομένων *Socioscope* και η μεταβλητή «Βουλή 2019» εμφανίζεται με «0» πολιτικές μεταβολές, αντί του ορθού «2 Ανεξάρτητοι», «2 Παραίτηση», «4 Θάνατοι», «2 Ακύρωση» και «2 στο Ίδιο Κόμμα». Πρόκειται για στατιστικώς ασήμαντη διαφορά που δεν επηρεάζει την ανάλυση της συγγραφώς για τις πολιτικές εξελίξεις κατά τη ΙΗ΄ Κ.Π.

Μετά τις εκλογές του 2023 ισχύει ο ασύμμετρος δικομματισμός και ο πολιτικός άξονας μετατοπίστηκε προς το κέντρο, αφήνοντας χώρο σε εξτρεμιστικές κομματικές εκφράσεις να τοποθετηθούν στα άκρα του πολιτικού φάσματος. Όλα τα κόμματα που συντάσσονται στα κενά σημεία του άξονα δυσκολεύονται να βρουν ένα πλαίσιο μεταξύ τους συναίνεσης, έχουν όμως ως κοινό σημείο σύνδεσης το αντιμνημονιακό πάθος που προσπαθούν να διατηρήσουν ζωντανό (Βενιζέλος, 2023). Με ισχυρή αυτοδύναμη κυβέρνηση – η ΝΔ εκλέχθηκε με ποσοστό 40,56% – το εκλογικό σώμα έδωσε σαφή εντολή διακυβέρνησης στην κεντροδεξιά παράταξη, επέλεξε την αλλαγή εκλογικού επιπέδου για τον ΣΥΡΙΖΑ αφού με ποσοστό 17,83% τον μετέταξε στα μεσαία κόμματα, εξουδετερώνοντας αυτοστιγμεί τον αριστερό πόλο του κομματικού συστήματος. Άλλος πόλος με τη μορφή κόμματος εξουσίας δεν υπάρχει στον πολιτικό χάρτη της χώρας. Ο πόλος της αντιπολίτευσης παρουσιάζεται κατακερματισμένος (fragmented) και αμορφοποίητος ανάμεσα σε κόμματα της κεντροαριστεράς, στην ακροδεξιά και την ακροαριστερά (Βενιζέλος, 2023, Παπάζογλου, 2023). Οι νεοεισερχόμενοι/-ες στο Κοινοβούλιο το 2023 είναι στο σύνολο 118 – ενενήντα εννέα πρωτοεκλεγέντες/-είς και δεκαεννέα νεοεκλεγέντες/-είς, ποσοστό που καταδεικνύει ευρεία ανανέωση του πολιτικού προσωπικού. Η Κ.Ο. του ΣΥΡΙΖΑ με 25 νέα πρόσωπα έρχεται πρώτη στην ανανέωση του κοινοβουλευτικού προσωπικού της, και ακολουθεί η Κ.Ο. του ΚΙΝΑΛ (30 βουλευτές/-τριες) και η Κ.Ο. της Ελληνικής Λύσης (10 βουλευτές/-τριες).

Διάγραμμα 3.9. Αριθμός πρωτο-/νεοεκλεγέντων και επανεκλεγέντων ανά κόμμα κατά τη ΙΘ΄ Περίοδο

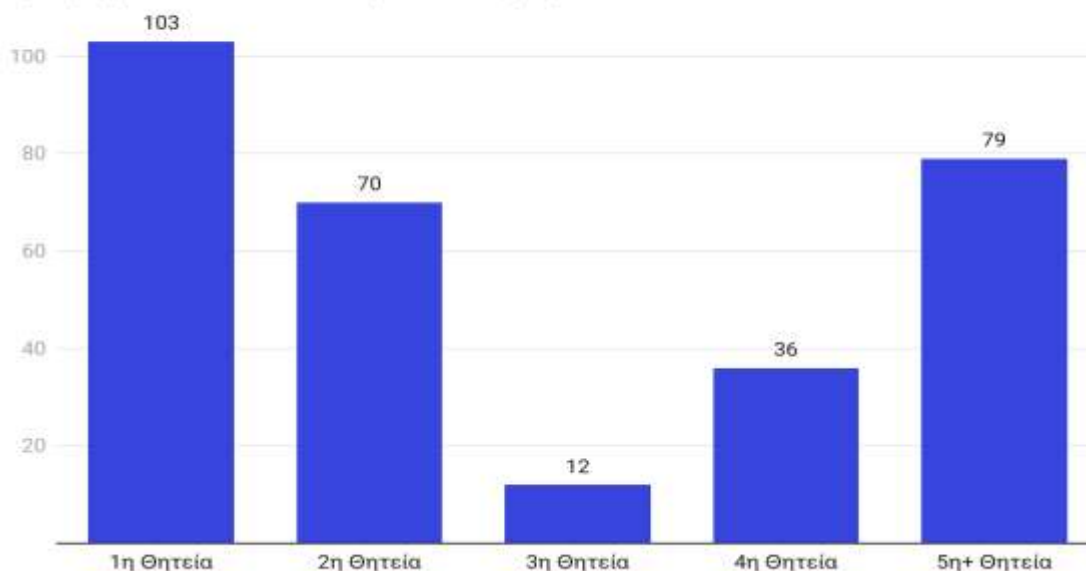
Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Βάσει των στατιστικών δεδομένων, ένας στους τρεις βουλευτές/-τριες θα εκτίσει την πρώτη του/της θητεία¹⁰ τον Ιούνιο του 2023:

Διάγραμμα 3.10. Αριθμός βουλευτών/-τριών ανά κοινοβουλευτική θητεία, Κ' Κ.Π.

1 στους 3 βουλευτές θα εκτίσει την πρώτη του θητεία τον Ιούνιο του 2023

Αριθμός βουλευτών ανά κοινοβουλευτική θητεία.

Σημείωση: οι εκλογές του 2023 μετρούνται ως μία θητεία.

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Υπουργείο Εσωτερικών

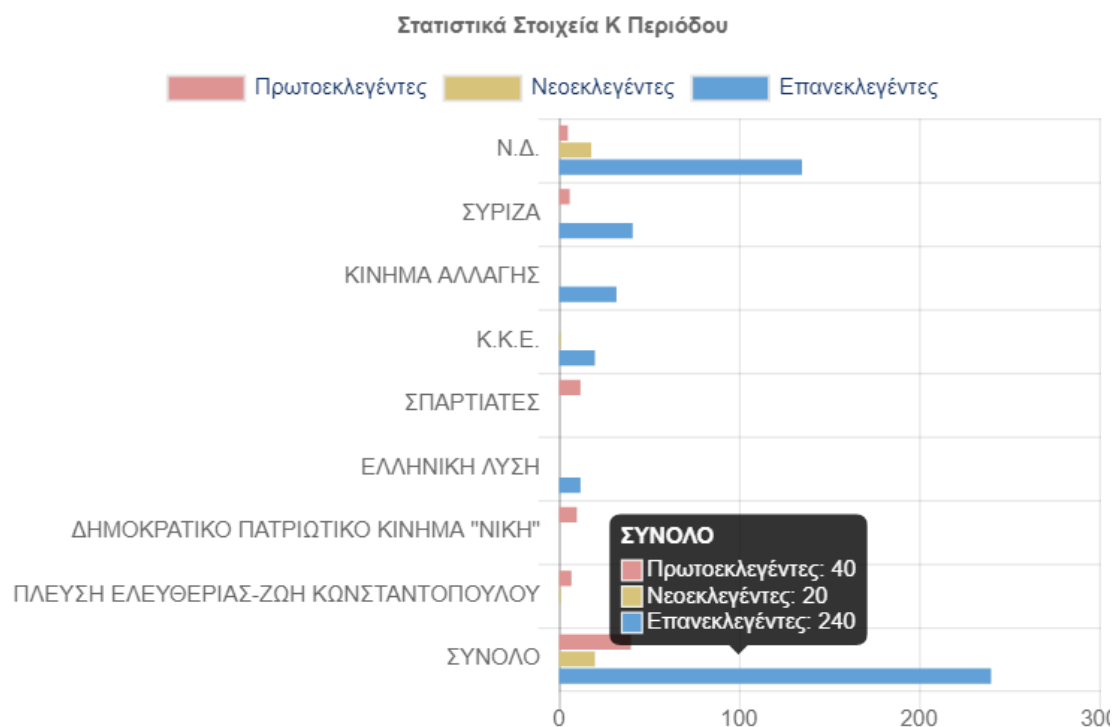
Αξίζει να σημειωθεί ότι το χειρότερο εκλογικό ποσοστό του ΣΥΡΙΖΑ μετά την κρίση συμβαδίζει με ένα από τα καλύτερα ποσοστά ανανέωσης της Κ.Ο. του. Το παράδοξο με τα ποσοστά του ΣΥΡΙΖΑ μπορεί να ερμηνευθεί ως αντίδραση – τιμωρία των παλαιών στελεχών του όχι όμως και του κόμματος, το οποίο μετά την ήττα του στις εκλογές του 2023 αναδιαρθρώνεται οργανωτικά και σε επίπεδο ηγεσίας.

Η ανανέωση του πολιτικού προσωπικού της Κ' Κ.Π. οφείλεται συν τοις άλλοις στα πολλά νεοεισερχόμενα κόμματα, που αποτελούν μέρος του νέου, πολιτικού τοπίου. Η αποτύπωση της ανανέωσης ανά κόμμα στο Διάγραμμα 3.11.:

¹⁰ Υπενθυμίζεται ότι η ΙΘ' Κ.Π. δεν παρήγαγε κοινοβουλευτικό έργο, αφού διαλύθηκε μία ημέρα μετά την ορκωμοσία των βουλευτών/-τριών. Όπως στις διπλές εκλογές του 2012 και του 2015, έτσι και στη διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2023, οι πρώτες εκλογές σημειώνουν την ανανέωση της Κ.Ο. ενώ οι δεύτερες επιβεβαιώνουν την εκλογή του προηγούμενου πολιτικού προσωπικού χωρίς αξιοσημείωτες μεταβολές.

Διάγραμμα 3.11. Αριθμός πρωτο-/νεοεκλεγέντων και επανεκλεγέντων ανά κόμμα κατά την Κ΄ Περίοδο

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Παρατηρείται ότι τα τρία νέα κόμματα, οι Σπαρτιάτες, η Νίκη και η Πλεύση Ελευθερίας, ανανέωσαν κατά 30 βουλευτές/-τριες το κοινοβουλευτικό δυναμικό της τρέχουσας σύνθεσης της Βουλής. Μένει να διαπιστώσουμε εάν η διαφορετικότητα και η πολυσυλλεκτικότητα των νέων πολιτικών πρωταγωνιστών θα μεταφέρει το μήνυμα αναδόμησης της δημοκρατίας.

Στον πίνακα 3.3. δίνεται αριθμητικά το σύνολο των βουλευτών/-τριών και των κομμάτων που εισέρχονται για πρώτη φορά στο Κοινοβούλιο μετά την κρίση.

Πίνακας 3.3. Εκλογικά αποτελέσματα μετά την κρίση

Αποτέλεσμα	Ιούλιος 2019	Ιούνιος 2023 ¹¹
	ΝΔ	ΝΔ
Ποσοστό νέων βουλευτών/-τριών	38%	18%
Νέο-εισερχόμενα κόμματα	2	3
Σύνολο κομμάτων στο Κοινοβούλιο	6	8

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων (προσωπικοί υπολογισμοί)

¹¹ Λεπτομερής στατιστική ανάλυση για τη σύνθεση της νέας Βουλής, Κ΄ Κ.Π., δίνεται στη βάση δεδομένων Vouliwatch στο διαδικτυακό τόπο <https://vouliwatch.gr/actions/article/synthesi-k-voylis> [τελευταία πρόσβαση στις 11.09.2023].

Η κρίση αντιπροσώπευσης στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες βασίζεται κατά κύριο λόγο στην εμφάνιση καινούργιων μοτίβων πολιτικής συμπεριφοράς των πολιτών που εντάθηκε τη δεκαετία της κρίσης, αλλά και στην αλλαγή στάσεων, όπως αυτή επιβεβαιώνεται στα εκλογικά αποτελέσματα και την επιλογή κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων. Στα συμπτώματα, μεταξύ άλλων, εντάσσονται η εκλογική άνοδος νέων κομματικών εκφράσεων, η εξασθένηση των παραδοσιακών κομμάτων εξουσίας, η δραματική μείωση των κομματικών ταυτίσεων, η αύξηση του πολιτικού κυνισμού, η προτίμηση προς μια νέα γενιά βουλευτών/-τριών με μικρή κοινοβουλευτική εμπειρία, καθώς και η μείωση της εμπιστοσύνης προς το πολιτικό σύστημα και τους πολιτικούς θεσμούς.

4. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά την αναλυτική παρουσίαση των εκλογικών αναμετρήσεων της περιόδου 2009 – 2023 είναι πιο ευδιάκριτοι οι παράγοντες που επέδρασαν στο μετασχηματισμό του κοιμματικού συστήματος στην Ελλάδα. Ο δικομματισμός που ίσχυσε μεταπολιτευτικά, με ομαλή εναλλαγή δύο κυρίαρχων κοιμματικών σχημάτων, αριστερού και δεξιού φάσματος και σταθερό αριθμό κοιμμάτων εντός του Κοινοβουλίου, υποχώρησε θεαματικά το 2012 ανατρέποντας την παραπάνω σταθερότητα, με την εμπιστοσύνη στα κόμματα και τους πολιτικούς να επιδεινώνεται, δημιουργώντας ένα πλαίσιο δεκτικό στην εμφάνιση νέων πολυσυλλεκτικών ή ακόμα και αντι-συστημικών κοιμμάτων. Σημείο καμπής σε αυτή την ανατροπή ήταν αναμφίβολα η περίοδος 2012 – 2015, η οποία χαρακτηρίστηκε από την άνοδο ενός ριζοσπαστικού αριστερού κόμματος στην εξουσία και την εκλογική κατάρρευση ενός άλλου, σοσιαλδημοκρατικού. Διερευνήσαμε τα πραγματικά εκλογικά αποτελέσματα, αποκτώντας αξιόπιστη και πλήρη εικόνα των μεταβολών, και καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι μετά τις εκλογές του 2019, με την επιστροφή της συντηρητικής παράταξης στη διακυβέρνηση της χώρας άρχισε να ισχύει ο ασθενής δικομματισμός στο ελληνικό πολιτικό σύστημα. Μετά τη διπλή εκλογική αναμέτρηση του 2023, ο ασύμμετρος δικομματισμός εμφανίζεται και εδραιώνεται, με συντριβή του ενός πόλου του κοιμματικού συστήματος και την ανάδειξη του έτερου πόλου σε εν δυνάμει κυρίαρχο. Διαπιστώθηκε υποχώρηση του ασθενούς δικομματισμού της μεταμνημονιακής περιόδου, αλλάζοντας το συσχετισμό δυνάμεων του κοιμματικού συστήματος. Για πόσο ακόμα θα συνεχίζεται το μοντέλο αυτό δεν μπορούμε να γνωρίζουμε. Η βιωσιμότητα του ασύμμετρου δικομματισμού θα κριθεί μακροπρόθεσμα έπειτα από τα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων των επόμενων ετών.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας δύναται να θεωρηθεί το πολιτικό προσωπικό, που για πρώτη φορά δεν προήλθε κατά κύριο λόγο από τις πολιτικές ελίτ των ευρέως αναγνωρίσιμων και καλά εδραιωμένων βουλευτών/-τριών, με χαρακτηριστικές εξαιρέσεις φυσικά. Η μεγαλύτερη ανανέωση του πολιτικού προσωπικού σημειώθηκε την περίοδο 2012 – 2015 με το ποσοστό νεοεισερχόμενων να υπερβαίνει το 45% του συνόλου των βουλευτών. Αντίστοιχη τάση ανανέωσης των βουλευτών/-τριών διαφαίνεται την περίοδο 2019 – 2023, καθώς η εκλογή όσων πρωτοεισέρχονται το 2019 στη Βουλή αγγίζει το 40%, ενώ το 2023 ένας στους τρεις

βουλευτές θα εκτίσει την πρώτη του κοινοβουλευτική θητεία. Το momentum της κρίσης ανέδειξε πολιτικούς πρωταγωνιστές με ικανότητες προσωπικού επηρεασμού επικαιροποιημένες με τον επαγγελματισμό που απαιτούν οι σύγχρονες πρακτικές επικοινωνίας. Ένα σημείο στο οποίο αξίζει να επικεντρωθούμε είναι ο δραστικός εκδημοκρατισμός στον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται μία προεκλογική εκστρατεία μέσω των τεχνολογικών εξελίξεων των τελευταίων ετών, κυρίως για τους υποψήφιους βουλευτές/-τριες που δεν διαθέτουν «οικογενειακό» υπόβαθρο, διαμορφώνοντας έτσι τις προϋποθέσεις για να υπάρξει ανάδειξη των νέων πολιτικών προσώπων. Γεγονός παραμένει ότι οι έμπειροι βουλευτές με μακρά κοινοβουλευτική πορεία εμφανίστηκαν σημαντικά αποδυναμωμένοι στο τέλος της υπό εξέταση περιόδου.

Συνοψίζοντας, η κρίση συνεισέφερε στη γενικότερη αναδιαμόρφωση του κομματικού συστήματος, επιφέροντας αλλαγές ανόμοιες με προηγούμενες σε εθνικό επίπεδο. Τα κυρίαρχα ανά περίοδο κόμματα προκειμένου να διευρύνουν την εκλογική τους βάση πέραν του ιδεολογικού τους χώρου, διεκδικούν τους αναποφάσιστους ψηφοφόρους και κατέληξαν να λειτουργούν ως πολυσυλλεκτικά κόμματα. Η ΝΔ εκτός από την ηγεμονία που διατηρεί στο συντηρητικό κοινωνικό μπλοκ, μετά τις εκλογές του 2023 έδειξε ότι διεύρυνε σημαντικά τα κοινωνικά της ερείσματα και προς τους μετριοπαθείς ψηφοφόρους της κεντροαριστεράς. Περισσότερο εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι στο μπλοκ των φιλελεύθερων μετριοπαθών ψηφοφόρων δεν υπάρχει πια σαφής κομματική ταύτιση. Στις εκλογές ψηφίζουν με γνώμονα την ποιότητα της δημοκρατίας και των θεσμών, και τα ατομικά τους συμφέροντα. Είναι περιττό να τονιστεί ότι η κρίση εμπιστοσύνης και εκπροσώπησης έφερε αντι-συστημικά κόμματα στο Κοινοβούλιο με μεγάλη μάλιστα άνεση, τα οποία πέτυχαν να λάβουν ποσοστό που ισούται περίπου με 13% στις εκλογές του 2023, αποτυπώνοντας τη στροφή ψηφοφόρων προς τα άκρα του πολιτικού άξονα. Για πολλές δεκαετίες, οι πολιτικές ταυτότητες στην Ελλάδα καθορίζονταν από το δίπολο Αριστερά – Δεξιά. Το 2012 όταν ξεκίνησε η ραγδαία εκλογική άνοδος του ΣΥΡΙΖΑ, το δίπολο μετασχηματίστηκε στη βάση της διαιρετικής τομής που επέφερε η εφαρμογή των μνημονίων στην Ελλάδα, ανάμεσα στις μνημονιακές και τις αντιμνημονιακές δυνάμεις, επικαθορίζοντας τη διαίρεση Αριστερά – Δεξιά. Από το 2019 μέχρι το 2023, το δίπολο επαναπροσδιορίστηκε με βάση πολιτικές αφηγήσεις κυρίως από κόμματα της δεξιάς, για ενίσχυση της αγοράς ως μονόδρομου με στόχο να εξασφαλίσουν την συναίνεση των ταλαντευόμενων πολιτών, και στον εναπομείναντα

πόλο τα κόμματα της αριστεράς, με κυριότερο συστατικό στοιχείο της πολιτικής τους την περιφρούρηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της δημοκρατίας εν ευρεία εννοία. Για να επιστρέψουμε στον Badiou, τον Γάλλο φιλόσοφο με τον οποίο ξεκίνησε η μελέτη αυτή, για να καταστεί *βιωτός άνθρωπος* ο πολιτικός βίος υπό τις συνθήκες της παρατεταμένης κρίσης, οι ιδεολογίες θα συνεχίσουν να υπάρχουν γιατί αποδεικνύουν ότι η δημοκρατία παραμένει ζωντανή. Το μόνο σίγουρο είναι ότι η πολιτική, τα κόμματα και η Ιστορία δεν γνωρίζουν το κενό. Οι εξελίξεις στο πολιτικό σύστημα την υπό μελέτη περίοδο κλείνουν τον κύκλο που άνοιξε το 2012 και αποτυπώνουν το αίτημα ανανέωσης της εποχής.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση:

- Badiou Alain. (2018). *Greece and the Reinvention of Politics*. London: Verso.
- Crouch Colins. (2006). *Μεταδημοκρατία*. Αθήνα: Εκκρεμές .
- Efthymiopoulos Marios P. (2023). Blast from the Past or Path to the Future? *GPSG Pamphlet No 7: first thoughts on the 21 May 2023 election in Greece. Gpsg Pamphlet, (7)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3630037>, σσ. 15-16.
- Featherstone Kevin. (2005, March). Introduction: 'Modernisation' and the Structural Constraints of Greek Politics. *West European Politics, Vol. 28, No.2*, σσ. 223-241.
- Gemenis Kostas and Nezi Roula. (2015). Government - Opposition Dynamics during the Economic Crisis in Greece. *The Journal of Legislative Studies, 21:1.*, σσ. 14-34.
- Gkotinakos Alexandros-Christos and Votta Fabio. (2023). Pixelated Polity: Decoding Greek Parties' Digital Campaign Strategies in 2023. *GPSG Pamphlet No 7: first thoughts on the 21 May 2023 election in Greece. Gpsg Pamphlet, (7)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3630037>, σσ. 41-44.
- Hague Rod and Harrop Martin. (2011). *Συγκριτική Πολιτική και Διακυβέρνηση, Αναθεωρημένη έκδοση*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Karyotis Georgios and Makropoulos Iakovos. (2023). The Secret Code: Affective Polarisation and Electoral Behaviour in Greece. *GPSG Pamphlet No 7: first thoughts on the 21 May 2023 election in Greece. Gpsg Pamphlet, (7)* Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3630037>, σσ. 60-63.
- Konstantinakos Odysseas. (2023). Should we choose between economic prosperity and democracy? A meta-question after the Greek elections of the 21st of May. *GPSG Pamphlet No 7: first thoughts on the 21 May 2023 election in Greece. Gpsg Pamphlet, (7)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3630037>, σσ. 13-14.
- Kovras Iosif and Loizides Neophytos. (2014). The Greek Debt Crisis and South Europe: Majoritarian Pitfalls? *Comparative Politics, vol. 47, No.1*, σσ. 1-20.
- Nicolacopoulos Ilias. (2005, March Vol. 28, No. 2). Elections and Voters, 1974 - 2004: Old Cleavages and New Issues. *West European Politics*, σσ. 260-278.
- Pappas Takis. (1999). *Making Party Democracy in Greece*. London: Macmillan Press.
- Pappas Takis and Aslanidis Paris. (2015, January). Greek Populism: A Political Drama in Five Acts. Στο Κ. Η. (eds), *European Populism in the Shadow of the Great Recession* (σσ. 181-196). ECPR Press.
- Tsatsanis Emmanouil and Teperoglou Eftichia. (2016). Realignment under Stress: The July 2015 Referendum and the September Parliamentary Election in Greece. *South European Society and Politics, vol. 21, No.4*, σσ. 427-450.
- Tsatsanis Emmanouil, Teperoglou Eftichia and Seriatos Angelos. (2020). Two-partyism Reloaded: Polarisation, Negative Partisanship, and the Return of the Left-Right Divide in the Greek Elections of 2019. *South European Society and Politics, vol.25, Nos. 3-4*, σσ. 503-532.
- Webb Paul and Bale Tim. (2021). *The Modern British Party System*. Oxford: Oxford University Press.

Ελληνόγλωσση:

- Βανδώρος Σωτήρης. (2015). Η Ελληνική Δημοκρατία αντιμέτωπη με τον εξτρεμισμό: Από αδρανής και αμήχανη, μαχόμενη;. Στο *Τόμος πρακτικών επιστημονικού συνεδρίου, Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου: Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση, στο σταυροδρόμι κρίσιμων εξελίξεων.* (σσ. 103-116). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Διοικητικής Υποστήριξης, Τμήμα Μητρώου Βουλευτών. (2009, 10 4). Σύνθεση Βουλευτών ΙΓ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Διοικητικής Υποστήριξης, Τμήμα Μητρώου Βουλευτών. (2015, 1 25). Σύνθεση Βουλευτών ΙΣΤ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Διοικητικής Υποστήριξης, Τμήμα Μητρώου Βουλευτών. (2019, 7 7). Σύνθεση Βουλευτών ΙΗ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Διοικητικής Υποστήριξης, Τμήμα Μητρώου Βουλευτών. (2012, 5 6). Σύνθεση Βουλευτών ΙΔ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Διοικητικής Υποστήριξης, Τμήμα Μητρώου Βουλευτών. (2012, 6 17). Σύνθεση Βουλευτών ΙΕ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Διοικητικής Υποστήριξης, Τμήμα Μητρώου Βουλευτών. (2015, 9 20). Σύνθεση Βουλευτών ΙΖ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Διοικητικής Υποστήριξης, Τμήμα Μητρώου Βουλευτών. (2023, 5 21). Σύνθεση Βουλευτών ΙΘ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Διοικητικής Υποστήριξης, Τμήμα Μητρώου Βουλευτών. (2023, 6 25). Σύνθεση Βουλευτών Κ' Κοινοβουλευτικής Περιόδου. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Δεδουσόπουλος Απόστολος. (2016). Η κρίση και οι μετασχηματισμοί του κράτους. Στο Α. Μ. (επιμ.), *Κοινωνική και Πολιτική Εκπροσώπηση. Προκλήσεις και Προοπτικές στη Δημοκρατία τον 21ο αιώνα. Πρακτικά Συνεδρίου.* (σσ. 297 - 318). Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.
- Διαμαντόπουλος Θανάσης. (2001). *Εκλογικά Συστήματα: Θεωρία και Πρακτικές εφαρμογές. Ανάδειξη Κοινοβουλίων και Προέδρων Δημοκρατίας: Συγκριτική προσέγγιση.* Αθήνα: Πατάκης.
- Ελευθερίου Κώστας και Τάσσης Χρύσανθος. (2022). Από την «πασοκοποίηση» στην «απο-πασοκοποίηση»; Η (τριπλή) ρήξη του ΠΑΣΟΚ με την πολιτική του παράδοση (2012-2020). *The Greek Review of Social Research*, 158, σσ. 97-133.
- Κακεπάκη Μανίνα. (2021). Μεταξύ κόμματος και αγοράς: Η Κοινοβουλευτική Ομάδα της Νέας Δημοκρατίας πριν και μετά τις εθνικές εκλογές της 7ης Ιουλίου 2019. Στο Κ. Μ. Βαρουξή Χριστίνα, *Το Πολιτικό Πορτραίτο της Ελλάδας II. Διακυβεύματα και προκλήσεις* (σσ. 211-230). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).
- Κολιαστάσης Πάνος. (2023). *Διαρκής εκλογική εκστρατεία σε συνθήκες διαρκούς*

- κρίσης: Οι πρωθυπουργοί Α. Σαμαράς, Α. Τσίπρας και Κ. Μητσοτάκης. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Λιαργκόβας Παναγιώτης. (2020). *Δέκα χρόνια κρίση, τρία μνημόνια και μία πανδημία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Λυριντζής Χρήστος. (2007). Το μεταβαλλόμενο κομματικό σύστημα: Σταθερή δημοκρατία, αμφισβητούμενος "εκσυγχρονισμός". Στο Φ. Κ. (επιμ.), *Πολιτική στην Ελλάδα. Η πρόκληση του εκσυγχρονισμού*. (σσ. 45-68). Αθήνα: Οκτώ.
- Μπαγιώκος Βασίλης. (2021). *Κανονισμός της Βουλής των Ελλήνων, Μέρος Κοινοβουλευτικό, (ΦΕΚ 106 Α' /24.6.1987)*. Αθήνα: Επιστημονική Υπηρεσία, Βουλή των Ελλήνων.
- Νικολακόπουλος Ηλίας. (2001). *Η Καχεκτική Δημοκρατία. Κόμματα Και Εκλογές*. Αθήνα: Πατάκης.
- Νικολακόπουλος Ηλίας. (2007). Εκλογές και ψηφοφόροι, 1974 - 2004: Παλιές ρήξεις και νέα ζητήματα. Στο Φ. Κ. (επιμ.), *Πολιτική στην Ελλάδα. Η πρόκληση του εκσυγχρονισμού*. (σσ. 69-91). Αθήνα: Οκτώ.
- Παπάζογλου Μάνος. (2019). Μετά την κρίση: Οικονομική διακυβέρνηση, νομιμοποίηση και δημοκρατία. Στο Κ. Α. (επιμ.), *Ειδικά θέματα διπλωματίας και διεθνούς οργάνωσης*. (σσ. 105-125). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Παπάζογλου, Μάνος. (2012). *Σύγχρονη πολιτική ηγεσία*. Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση.
- Παππάς Τάκης. (2017). Κομματικό σύστημα και πολιτικός ανταγωνισμός στην Ελλάδα, 1981-2001. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, Τόμος 17*, σσ. 71–102, doi: 10.12681/hpsa.15195.
- Περίδης Κωστής. (2019, Δεκέμβριος). Οι διαιρετικές τομές στη μεταπολιτευτική Ελλάδα: Μεταμορφώσεις της διαίρεσης Αριστερά-Δεξιά. *Δελτίο Πολιτικής Συγκυρίας, Νο. 2, ΕΝΑ: Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών*, σσ. 6-21.
- Τάσσης Χρύσανθος. (2017). Ημιτελείς μετασχηματισμοί και δυσεπίλυτες αντιφάσεις του προδικτατορικού πολιτικού συστήματος : σκέψεις για τη συγκρότηση και την ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ. . *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, Τόμος 36*, σσ. 134-158, doi:http://dx.doi.org/10.12681/hpsa.14510.
- Τσέκος Θεόδωρος. (2021). Εισαγωγικά: Από τη μια κρίση στην άλλη. Μετάβαση και υπέρβαση (;). Στο Κ. Μ. Βαρουξή Χριστίνα, *Το Πολιτικό Πορτραίτο της Ελλάδας II. Διακυβεύματα και προκλήσεις*. (σσ. 11-38). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, ΕΚΚΕ.
- Τσίμπος Χρήστος. (2021). *Η εκλογική διαδικασία στη Μεταπολίτευση: Συγκρότηση κομμάτων και εκλογική σταθερότητα στο νομό Αργολίδος (1974 - 2009), Διδακτορική Διατριβή*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης.
- Χάρδας Αναστάσιος. (2023, Εαρινό εξάμηνο). Σημειώσεις μεταπτυχιακού σεμιναριακού μαθήματος στο πλαίσιο του Προγράμματος JEAN MONNET MODULE "Λόμπινγκ Πολιτών και Αλλαγή Πολιτικής" (2023-2025). Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο.

Άρθρα στον ημερήσιο Τύπο

Βενιζέλος Ευάγγελος. (26 Ιουνίου 2023). Ισχυρή κυβέρνηση και Φιλελεύθερη δημοκρατία. *Η Καθημερινή*.

Βενιζέλος Ευάγγελος. (24 Ιουλίου 2022). Ανατομία μιας επετείου: Η ελληνική δημοκρατία 48 χρόνια μετά. *Βήμα της Κυριακής*.

Παπάζογλου Μάνος. (2023). Εκλογές 2023: Ο κατακερματισμός της αντιπολίτευσης και η απειλή των νεο-αγανακτισμένων. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*.

Διαδικτυακοί Τόποι / Ιστοσελίδες

Βουλή των Ελλήνων

<https://www.hellenicparliament.gr/>

Υπουργείο Εσωτερικών

<https://www.ypes.gr/ekloges/>

Βάση Δεδομένων Socioscope

<https://socioscope.gr/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Π.1. Μεταβολές στη σύνθεση των Κ.Ο. ομάδων κατά τη ΙΕ΄ Κ.Π.

ΙΕ΄ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ		Ν.Δ.	ΣΥΡΙΖΑ	Π.Α.Σ.Ο.Κ.	ΑΝ.Ε.Α.	Χ.Α.	ΑΗΜ.ΑΡ.	Κ.Κ.Ε.	Σύνολο	ΝΕΕΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΕΙΣ					
									ΕΠΙΑΝΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ Κ.Ο.	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ	ΣΥΡΙΖΑ	Ν.Δ.	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ (via Κ.Ο)		
ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΠΗΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.		9	4	0	1	1	0	0	15						
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝΤΕΣ	Παρέμειναν ανεξάρτητοι	0	0	0	0	2	5	0	7	-	7	-	-	-	-
	Προσχώρησαν μεταγενέστερα σε άλλη Κ.Ο.	4	1	3	10	0	3	0	21	-	-	1	1	19	
	Επανεπτάχθηκαν μεταγενέστερα στην ίδια Κ.Ο.	2	0	2	0	0	0	0	4	7	-	-	-	-	
	ΣΥΝΟΛΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	6	1	5	10	2	8	0	32	4	7	1	1	19	
ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΕΣ	Παρέμειναν ανεξάρτητοι	1	0	0	0	1	1	0	3	-	3	-	-	-	
	Προσχώρησαν μεταγενέστερα σε άλλη Κ.Ο.	3	1	4	2	0	2	0	12	-	-	1	1	19	
	Επανεπτάχθηκαν μεταγενέστερα στην ίδια Κ.Ο.	2	0	4	0	0	0	0	6	6	-	-	-	-	
	ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	6	1	8	2	1	3	0	21	6	3	1	1	11	
Κοινοβουλευτικές έδρες		Σύνολο εδρών													
Μετά τις εκλογές 2012-Β		129	71	33	20	18	17	12			-			-	300

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Γενική Δ/ση Οικονομικών & Διοικητικής Υποστήριξης,
Δ/ση Υποστήριξης Βουλευτών

Σημειώνεται ότι η ΙΔ΄ περίοδος δεν παρήγαγε κοινοβουλευτικό έργο, αφού διαλύθηκε μετά την εκλογή του Προεδρείου της.

Π.2. Μεταβολές στη σύνθεση των Κ.Ο. κατά τη ΙΣΤ΄ Κ.Π.

ΙΣΤ΄ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ		Ν.Α.	ΣΥΡΙΖΑ	Π.Σ.Ο.Κ.	ΑΝ.Ε.Α.	Χ.Α.	ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ	Κ.Κ.Ε.	Σύνολο	ΝΕΕΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΕΙΣ					
									ΕΠΙΛΕΞΙΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ Κ.Ο.	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ	ΣΥΡΙΖΑ	Ν.Α.	ΛΑΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ		
ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΠΗΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.		0	1	0	1	0	0	0	2						
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝΤΕΣ	Παρέμειναν ανεξάρτητοι	0	0	0	0	0	0	0		-	0	-	-	-	
	Προσχώρησαν μεταγενέστερα σε άλλη Κ.Ο.	0	25	0	0	0	0	0		-	-	0	0	25	
	Επανετάχθηκαν μεταγενέστερα στην ίδια Κ.Ο.	0	0	0	0	0	0	0		0	-	-	-	-	
	ΣΥΝΟΛΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	0	25	0	0	0	0	0	0	25	0	0	0	0	25
ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΕΣ	Παρέμειναν ανεξάρτητοι	0	0	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	
	Προσχώρησαν μεταγενέστερα σε άλλη Κ.Ο.	0	0	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	
	Επανετάχθηκαν μεταγενέστερα στην ίδια Κ.Ο.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	
	ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	0	0	8			0	0	0	0	0	-	0	0	25
Κοινοβουλευτικές έδρες															Σύνολο εδρών
Μετά τις εκλογές του 2015-Α		76	149	13	13	17	17	15			-				300

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Γενική Δ/ση Οικονομικών & Διοικητικής Υποστήριξης,
Δ/ση Υποστήριξης Βουλευτών

Π.3. Μεταβολές στη σύνθεση των Κ.Ο. κατά τη ΙΖ' Κ.Π.

ΙΖ' ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ		Ν.Α.	ΣΥΡΙΖΑ	ΔΗΜ. ΣΥΜ/ΣΗ	ΑΝΕΛ	ΧΑ	ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ	ΚΚΕ	ΕΝ/ΣΗ ΚΕΝ	Σύνολο
	ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΙΤΗΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	2	2	0	1	0	2	0	0	7
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝΤΕΣ	Παρέμειναν ανεξάρτητοι	1	1	1	9	1	3	0	6	22
	Προσχώρησαν μεταγενέστερα σε άλλη Κ.Ο.	0	0	0	0	1	5	0	3	9
	Επανεπιάχθηκαν μεταγενέστερα στην ίδια Κ.Ο.	0	0	1	2	1	4	0	0	8
	ΣΥΝΟΛΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	1	1	2	12	3	12	0	9	40
ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΕΣ	Παρέμειναν ανεξάρτητοι	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Προσχώρησαν μεταγενέστερα σε άλλη Κ.Ο.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Επανεπιάχθηκαν μεταγενέστερα στην ίδια Κ.Ο.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Κοινοβουλευτικές έδρες										
	Μετά τις εκλογές του 2015-Β	75	145	17	10	18	11	15	9	Σύνολο εδρών
										300

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, Γενική Δ/νση Οικονομικών & Διοικητικής Υποστήριξης,
Δ/νση Υποστήριξης Βουλευτών